

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FAKULTA STREDOEURÓPSKYCH ŠTÚDIÍ

JÁNOŠÍK V SLOVENSKOM A POĽSKOM
KULTÚRNOM KONTEXTE

DIPLOMOVÁ PRÁCA

Študijný program:
Pracovisko (katedra/ústav):
Vedúci diplomovej práce:

Stredoeurópska areálová kultúra
Katedra areálových kultúr
Mgr. Agnieszka Janiec-Nyitrai, PhD

Nitra 2011

Bc. Silvia Áčová

Pod'akovanie

Touto cestou ďakujem svojmu konzultantovi Mgr. Agnieszke Janiec – Nyitrai, PhD.za pomoc, odborné vedenie, cenné rady a pripomienky pri vypracovaní mojej diplomovej práce.

Nitra, dňa 18.04.2011

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Fakulta stredoeurópskych štúdií

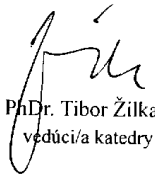
ZADANIE ZÁVEREČNEJ PRÁCE

Meno a priezvisko študenta: Silvia Áčová
Študijný program: stredoeurópska areálová kultúra (Jednoodborové štúdium, magisterský II. st., externá forma)
Študijný odbor: 3.1.2 kulturológia
Typ záverečnej práce: Magisterská záverečná práca
Jazyk záverečnej práce: slovenský

Názov: Jánošík vo slovenskom a poľskom kultúrnom kontexte
Anotácia: Práca sa zakladá na porovnaní obsahovej a formálnej stránky vybraných umeleckých diel s jánošíkovskou tematikou (literatúra, film a i.). Upozorní na spôsoby spracovania podobných motívov, ale tiež výzkum rôznych variantov toho istého motívu. Dôraz sa bude pritom klásť aj na miesto Jánošíka v masovom povedomí oboch kultúr.

Školiteľ: Agnieszka Janiec-Nyitrai, PhD.
Oponent: PhDr. Zuzana Vargová, PhD.
Katedra: KAK - Katedra areálových kultúr
Vedúci katedry: prof. PhDr. Tibor Žilka, DrSc.

Dátum schválenia: 13.10.2009

prof. PhDr. Tibor Žilka, DrSc.
vedúci/a katedry

ABSTRAKT

ÁČOVÁ, Silvia: *Jánošík v slovenskom a poľskom kultúrnom kontexte*.

[diplomová práca] / Silvia Áčová. - Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. Fakulta stredoeurópskych štúdií; Katedra areálových kultúr.- Školiteľ: Mgr. Agnieszka Janiec-Nyitrai, PhD.

Stupeň odbornej kvalifikácie: magister. - Nitra: FSŠ UKF, 2011. s.76

V práci sa zameriavame na historickú postavu Jánošíka, konkrétne v slovenskom a poľskom kultúrnom kontexte. Zamerali sme sa na zbojnícku tradíciu najmä v oblasti Karpát, postavu zbojníka Jánošíka na jeho narodenie, život, zbojnícke obdobie, odsúdenie a smrť. Ďalej predstavujeme Jánošíka v ľudových povestiach, básňach, piesňach, výtvarnom umení, hudbe, literatúre, filme, či divadle.

Pre potreby tejto práce, ako to vyplýva aj zo samotného názvu práce a s ohľadom na náš študijný program, sme sa zamerali na postavenie Jánošíka v slovenskom a poľskom kultúrnom kontexte. Cieľom práce bolo poukázať na rovnaké alebo rozdielne ponímanie historickej postavy a nájsť odpovedí na otázky tak z historického ako aj z kultúrneho hľadiska .

Kľúčové slová: zbojníci, Jánošík, povesti, básne, piesne, film, divadlo, poľská zbojnícka tradícia, slovenská zbojnícka tradícia, Karpaty.

ABSTRACT

ÁČOVÁ, Silvia: *Jánošík in Slovak and Polish cultural context.*

[diploma work] / Silvia Áčová. – University of Constantin the Philosopher in Nitra. Faculty of central-european studies; Department of area cultures. – Director of studies: Mgr. Agnieszka Janiec-Nyitrai, PhD.

Degree of professional qualification: master. – Nitra: FSŠ UKF, 2011. 76 pgs.

In the work we focus on historical character Jánošík, specifically in Slovak and Polish cultural context. We aimed on bandit tradition especially in the area of the Karpats, on character of bandit Jánošík, on his birth, life, bandit period, sentencing and death. Then we introduce Jánošík in folk legend, poems, songs, visual art, music, literature, movie and theatre.

For needs of this work, as it results from the name of the work itself and with the regard for our educational programme, we aimed on status of Jánošík in Slovak and Polish cultural context. Aim of this work was to point out the same and different understanding of historical character and finding out answers on questions from historical as well as cultural point of view.

Key words: banditti, Jánošík, legends, poems, songs, movie, theatre, Polish bandit tradition, Slovak bandit tradition, the Karpats.

OBSAH

ÚVOD	9
1 PRVÉ POČIATKY ZBOJNÍCTVA	11
1.1 Vznik zbojníctva	11
1.2 Známi poľskí zbojníci	14
1.3 Známi slovenskí zbojníci	15
1.4 Posledné záchvevy zbojníctva	16
2 ŽIVOT JURAJA JÁNOŠÍKA	18
2.1 Narodenie	18
2.2 Detstvo a mladosť	19
2.3 Zbojnícky život Juraja Jánošíka	20
2.3.1 Počiatky	20
2.3.2 Zbojnícke obdobie Juraja Jánošíka	21
2.3.3 Uväznenie Juraja Jánošíka	22
2.3.4 Odsúdenie a poprava Juraja Jánošíka	23
3 JÁNOŠÍK V UMELECKEJ TVORBE	26
3.1 Jánošík vo výtvarnom umení	27
3.2 Jánošík v povestiach, rozprávkach	28
3.3 Jánošík v hudbe	29
3.3.1 V piesňach	29
3.3.2 Jánošík v hudobnej tvorbe	31
4 JÁNOŠÍK V LITERATÚRE	35
4.1 Jánošík v slovenskej literatúre	35
4.1.1 Prvé obdobie v literatúre	35
4.1.2 Štúrovske obdobie v literatúre	38
4.1.3 Jánošík v slovenskej literatúre do roku 1900	42

4.1.4 Jánošík po roku 1900	44
4.2 Jánošík v poľskej literatúre	45
5 JÁNOŠÍK V SLOVENSKEJ KINEMATOGRAFII	49
5.1. Jánošík (1921)	49
5.2 Jánošík (1935)	51
5.3 Jánošík (1962-1963)	53
5.4 Zbojník Jurko	55
5.5 Zbojník Jurošík	57
6 JÁNOŠÍK V POĽSKEJ KINEMATOGRAFII	58
6.1 Janosik 1954	58
6.2 Janosik 1973	58
7 SLOVENSKO-POĽSKÝ FILM JÁNOŠÍK. PRAVDIVÁ HISTÓRIA	60
8 JÁNOŠÍK V DIVADLE	63
9 JÁNOŠÍK V SLOVENSKO- POĽSKÝCH PROJEKTOCH	65
9.1 Jánošík v knihe	65
9.2 Divadelný Jánošík	65
9.3 Konferencia v Terchovej	66
9.4 Výstava Jánošík	67
10 KULTÚRNE PAMIATKY	68
ZÁVER	70
LITERATÚRA	72
ZOZNAM OBRAZOVÝCH PRÍLOH	76
OBRAZOVÉ PRÍLOHY	

ÚVOD

Každý národ túži mať svojho hrdinu, ktorý statočne bojuje za spravodlivosť. Hrdinu, do ktorého môžu vkladať svoje sny, svoje nádeje. Hrdinu, ktorý je prirodzený, ktorý pochádza z prostredia, ktoré poznáme a je nám blízke, náš vlastný hrdina. A ako bol vo Švajčiarsku William Tell, či v Anglicku Robin Hood, v Škótsku Rob Roy, tak bol na Slovensku, či v Poľsku Jánošík.

Zbojníci tak mýtickí ako aj historickí boli vždy súčasťou folklóru. Táto téma pretrváva v kultúrnej tradícii dodnes, či už prostredníctvom básni, piesní, neskôr aj filmov. Aj v našom folklóre máme hrdinu, a to hrdinu doslova ľudového, zbojníka Juraja Jánošíka. No nie je to len obyčajná postava, je to postava doslova kultová, veď už krátko po smrti Juraja Jánošíka začala jeho legenda o odvážnom zbojníkovi, čo „bohatým bral a chudobným dával“ rásť. Ľudová fantázia ho obdarila priam rozprávkovými vlastnosťami, zázračnou silou, neobyčajnou rozvahou a odvážnymi činmi. Stal sa hrdinom mnohých ľudových piesní, básni a povestí. Osudy Juraja Jánošíka, jeho druhov i ďalších zbojníckych družín sa stali obľúbeným námetom slovesného, ale aj hudobného a výtvarného ľudového umenia. Postava Jánošíka sa stala predmetom bádania historikov a dodnes nie je stále ešte celkom zmapovaná.

My sme sa v našej práci zamerali na postavu Juraja Jánošíka nielen ako zbojníka, ale na obraz ako celok, pričom dôraz sme kládli na postavenie a zobrazenie Jánošíka v oboch kultúrach. Prácu sme rozdelili do niekoľkých kapitol.

V prvej kapitole sa zameriavame na vznik zbojníctva, kedy a prečo vlastne vzniklo zbojníctvo, predstavujeme vznik zbojníctva z historického hľadiska, známych zbojníkov slovenských, ale aj poľských, približujeme osudy zbojníctva až po zánik.

V druhej kapitole sa venujeme životu Juraja Jánošíka. Kapitulu sme rozdelili na niekoľko častí, kde sa venujeme historicky známym aj menej známym faktom ako narodeniu Juraja Jánošíka, jeho detstvu a mladosti až po jeho začiatky v zbojníctve. Ďalej pokračujeme zbojníckou činnosťou, jeho uväznením odsúdením a následnou popravou.

V ďalšej časti práce si predstavujeme Jánošíka v umeleckej tvorbe, kde sa snažíme vysvetliť vznik jánošíkovskej tradície, či už na Slovensku, alebo v Poľsku. Detailne sa zameriavame na postavu Jánošíka a kapitolu delíme na niekoľko podkapitol, v ktorých sa snažíme priblížiť legendu z viacerých uhlov kultúrneho hľadiska. Predstavujeme vznik jánošíkovskej legendy nielen v ľudovom folklóre konkrétne v básňach, piesňach, povestiach, ale aj vo výtvarnom umení, v literatúre a na divadelných doskách. Tento uhol

pohľadu ešte delíme na Jánošíka v poľskom kultúrnom kontexte a v slovenskom kultúrnom kontexte, teda Jánošík nielen v slovenskej literatúre, ale aj v poľskej, Jánošík v slovenských piesňach, ale aj poľských, aby sme nakoniec dospeli k poznaniu že Jánošík vlastne búra hranice.

Osobitnou kapitolou je téma Jánošík v slovenskej a poľskej kinematografii. Tu zameriavame svoju pozornosť na postavu Jánošíka vo filme, predstavujeme vznik slovenských, poľských filmov ale aj spoločné dielo veľkovýpravný poľsko-slovenský film Jánošík.

Záver práce sme venovali spoločným slovensko- poľským projektom, v ktorých sa venujeme jánošíkovskej tradícii a predstavujeme jednotlivé kultúrne pamiatky v spojitosti so životom alebo smrťou Juraja Jánošíka. Diplomová práca je doložená viacerými fotografiami, či už z umenia výtvarného, alebo filmového, ktoré svojim majstrovským umením obohatili kultúrny život.

Cieľom tejto práce bolo poukázať na legendu Juraja Jánošíka. Na vznik legendy, ktorá je ľudovým hrdinom, na jeho použitie v kultúre, snažili sme sa predstaviť Jánošíka z uhla pohľadu slovenského ale aj poľského národa, poukázať ako na spoločné črty, tak aj na rozdielne črty.

Jánošík, ktorý bol reálnou, historicky preukázateľnou postavou sa stal mýtusom, ktorý uspokojoval želania a túžby ľudu, ktorý mu vdýchol život. Vyrástol z legendy, ktorému ľudská predstavivosť neustále pridávala nové vlastnosti, až sa z neho stal hrdina nadnárodný. Aj keď je Jánošík slovenskej národnosti, respektíve bol zbojníkom narodeným na území dnešného Slovenska, svojim obrazom, svojou veľkosťou je vlastne hrdina, ktorý stiera hranice a dokazuje, že je v podstate jedno, akej národnosti je, ale že živý neustále je a bude. Jánošík je v slovenskom, ale aj poľskom folklóre opisovaný ako človek, ktorý nemôže už ďalej znášať bolesť, krivdu a biedu v akej sa nachádza poddaný ľud. A práve preto je ľud taký sympatický, je v ňom stelesnenie ochrancu a bojovníka za ich práva, nie zločinec, ktorý zbíja, ale bojovník proti krivde a triednej nespravodlivosti. A tak je v ich podaní a vnímaní Jánošík stelesnením odvahy, oddanosti, nebojácnosti, bojovnosti, pravdovravnosti, túžby, lásky a spravodlivosti súdržnosti, ale aj solidárnosti. Po desaťročia rozvíjal ľud vo svojej tvorbe obraz Jánošíka, menil a dotváral ho, podľa doby, aká práve bola. Každá doba si zbojnícku tradíciu vytvárala podľa svojho obrazu, aký im práve prišiel vhod. Vždy to však bol hrdina, ktorý za nich bojoval a za nich aj hrdinsky zomrel.

1 PRVÉ POČIATKY ZBOJNÍCTVA

1.1 Vznik zbojníctva

Vznik zbojníckych tradícií sa týkal celej strednej Európy, kedy lupiť začali najmä tzv. „panskí zbojníci“, teda boli to lúpežní rytieri, ktorými sa stali najmä schudobnení rytieri.

Neskôr zbojníctvo preniklo aj k obyčajnému ľudu, kde vznik zbojníctva úzko súvisel hlavne v oblasti Karpát s biedou, s tlakom na poddaných vymáhaním daní, s robením na „pánskom“, so zvýšeným sociálnym útlakom, kedy roľníci prichádzali o zdroj svojej obživy. Taktiež sa vznik zbojníctva v minulosti vysvetľoval aj ako dôsledok túžby po nebezpečenstve, nechuti k práci, k lenivosti, ba vznikali aj také vysvetlenia, že je to dedičným sklonom ku zbojníctvu a vlastne že zbojníci v podstate len zlodeji. Zbojníctvo to však nebola len túžba po voľnosti a romantickom dobrodružstve, ale sa v ňom odrážala realita vtedajšej spoločnosti a života v nej a dá sa povedať, že zbojníctvo bola hlavne forma vzdoru proti vtedajšej dobe.

Väčšinou sa zbojníčilo v horách a v krajoch, či krajinách, známa je najmä karpatská oblasť a jej okolie.

Prvé zmienky o zbojníctve, aj keď ešte ojedinelé pochádzajú z konca 15. storočia. „*Výnimku tvorí na poľskej strane Karpát zbojnícke vystúpenie bukovinského Muchu, ktorý koncom 15. storočia s družinou, údajne niekoľko sto chlapov, zbojníčil v Haliči, kde prepadával tamojšie jednotlivé šľachtické udalosti.*“¹ O tomto zbojníkovi sa traduje, že velil až deväťsto chlapom, zmocnil sa aj mestečka Sňatyňa a bol veľmi silný a neporaziteľný. Ale, ako takmer každý zbojník, aj on bol zradený, dokonca svojou milenkou, zajali ho a popravili v Krakove.

„*Koncom 15. storočia výrazne vystupuje do popredia banda Fedora Hlavatého, ktorý zbíja na rozsiahlom území od Oravy až po Przemysl na dnešných hraniciach Poľska s Ukrajinou.*“²

Prvá písomná zmienka o zbojníctve, ktorá je zachovaná, sa vlastne dotýka tejto bandy Fedora Hlavatého a nachádza sa v archíve mesta Bardejova. Je to ultimátum - výhražný list, ktorý táto banda lupičov adresuje mešťanom Bardejova a v ňom žiada peniaze ako

¹ MELICHERČÍK, A.: *Juraj Jánošík Hrdina protifeudálneho odboja Slovenského ľudu*. Bratislava: Osveta, 1963.s. 11.

² FERKO, M.: *Pravda o Jánošíkovi*. In: *Historická Revue*, ročník XX. s . 53 .

odškodné za štyroch členov družiny, ktorí boli popravení. „*Pre starobyľý ráz písma, ako aj pre zvláštny spôsob formálneho vyhotovenia vznik listu sa kládol do polovice 15. stor.*“³ Už koncom 15. storočia sa začíname stretávať s novými formami vzdoru poddaných. Zriedkavo sa správy o zbojníkoch objavujú aj v 16. storočí, avšak, s rozsiahlejším, ba skoro s masovejším výskytom zbojníkov sa začíname stretávať v 17. a 18. storočí. „*Začali sa vytvárať zbojnícke družiny, ktoré vo veľkej miere podporovali poddaní na vidieku aj mestská chudoba. Zbojnícením si chceli riešiť svoje zložité životné podmienky aj jednotlivci, najčastejšie poddaní zo zemianskych usadlostí, kde už nevydržali znášať útlak a ťažkosti pri zabezpečovaní výživy svojej rodiny i vlastné ponižovanie.*“⁴ A samozrejme najviac sa ich začalo vytvárať tam, kde bola najväčšia bieda, neúroda a to bolo v oblasti Karpát. Karpaty- to boli predovšetkým hory od severu po západ, obývané osady boli aj niekoľko kilometrov od seba vzdialené.

„*Porovnateľné pomery boli na slovenskej a poľskej strane Karpát.*“⁵ Na poľskej strane Karpát (ale nie len na poľskej strane) súvisí vznik zbojníctva so získaním Žiwieckého panstva (okolie dnešného mesta Žiwiec v Poľsku) Mikulášom Komorovským r. 1608. Bezohľadne zaberá pôdu, vykorisťuje biedny ľud, zvyšuje daňové povinnosti, zavádza peňažné a telesné tresty. „ *Postupne stále viac zbedačované roľníctvo sa najprv domáhalo získať naspäť svoje staré práva pokojnou cestou. Lenže čoskoro sa presvedčilo, že niet inej možnosti, ako si ich vydobíť aktívnym odporom, a tak táto skutočnosť prispela k zrodu zbojníckeho hnutia na severnej strane Tatier.*“⁶ Ľudia sa búria, narastá odpor. Na poľskej strane Karpát sa Poliaci zdržiavali najmä v okolí Žiwca, na Podhalí a v okolí Bialska.

Ako v Poľsku, tak aj Slovensku súvisí vznik zbojníctva predovšetkým s biedou a zlým zaobchádzaním. Útlak na poddaných sa neustále zvyšoval, najmä od konca 16. storočia. Ale na rozdiel od Poliakov, vznik zbojníctva u nás je aj dôsledkom tureckej vojny a tureckého plienenia a tiež zlej politiky Habsburgovcov. Napríklad, v 17. storočí museli pracovať na feudálnych veľkostatkoch šesť dní v týždni a tak priam neľudské zaobchádzanie s nimi ľudí núti buď utekať z panstiev, alebo sa buriť a klásť odpor. Bieda ich však núti začať kradnúť.

³ HÚŠČAVA, A: O činnosti zbojníckych družín na Severovýchodnom Slovensku na konci XV. Stor. Bratislava: Slovenská akadémia vied, Bratislava. In: Historické štúdie II. r. 1956. s. 181.

⁴ STAVIARSKY, Š.: Zbojnícka družina Fera Hlavateho. In :Korzár. SME. [online].2003.[cit. 2011-03-08]. Dostupné na internete: <<http://korzar.sme.sk/c/4626466/zbojnicka-druzinafedorahlavateho.html>>

⁵ ANTOLOVÁ, R. : *O zbojstve Juraja Jánošíka*. Banská Bytrica: Merkantil, spol. s r.o..2001.s. 4.

⁶ GAŠPERÍKOVÁ, V.: *Povesti o zbojníkoch zo slovenských a poľských Tatier*. Martin: Neografia, 1979.s. 18.

Aj preto majú zbojníci v týchto horách a v blízkom okolí svoju slávnu minulosť. Na území slovensko-poľského pohraničia (respektíve uhorsko-poľského, nakoľko Slovensko bolo v tom čase neoddeliteľnou súčasťou Uhorska) boli lúpežné prepadnutia bežné, pretože cez pohraničie viedli obchodné cesty a kupci, či chceli, či nechceli, tadiaľ museli prechádzať. Tak sa stalo, že boli často terčom lúpežných prepadov, či už na poľskej alebo slovenskej strane. Zbojníci boli ozbrojení nožmi, valaškami, ale aj pištoľami a puškami – ručnicami. Zbojnícke skupiny sa vydávali obyčajne na zboj len v lete, nakoľko boli do značnej miery viazaní na pomoc pastierov. Na zimu, ak mali kde, sa vracali menej známi zbojníci do svojich domovov k normálnej práci. Známejší zbojníci, alebo hľadaní zbojníci sa ukrývali u známych, ktorí im poskytovali všestrannú pomoc, či už v podobe úkrytu, šatstva alebo informáciami o akciách vojakov a hajdúchov, obstarávali im strelivo, alebo skrývali zbojnícku korisť. Tiež sa nechali najímať ako zimní valasi, či paholkovia ku gazdom do práce vo vzdialených obciach, alebo mestách ako sluhovia.

Na prelome 16. a 17. storočia sa rady zbojníkov rozmnožili aj o vojakov prepustených z vojenskej služby, najmä na severovýchodnom Slovensku. Príčiny takéhoto stavu súviseli s chaotickou situáciou v hornom Uhorsku, keďže prakticky neexistovala politicky, či administratívne silná moc. *„Zbojom sa na tomto území zamestnávali nielen domáci zločinci, ale aj tamojší vysokí úradníci. Mám na mysli predovšetkým bratov Petra a Mikuláša Komorovských, županov Liptova a Oravy, ktorí využívali panujúcu anarchiu a zaisťovali bezpečnosť rôznym bandám zlodejov a lúpežníkov. Medzi ich prisluhovačov patrili tzv. bratříci(boli vojenské oddiely zložené z bývalých husitských bojovníkov), čiže bandy žoldnierov, ktorí sa nechali prenajímať z peniaze“.*⁷

Zbojník ale nebol osamotený, číhať na kupcov a okrádať ich začali okrem zlodejov teda aj organizované zbojnícke skupiny, niektoré aj stočlenné. A čím viac ľudí, tým menej možností a tým väčšie delenie. A preto aj toto remeslo muselo mať svoje pravidlá. Volili si svojho kapitána, ktorý musel dokazovať svoju silu, vedieť preskočiť vatru, či trafiť konár so šíškami. Tomuto potom novoprijatí zbojníci skladali prísahu. V nej okrem iného museli prisahať, že svojich druhov nezradia a neklamú.

Život zbojníka nebol jednoduchý a treba povedať, že väčšinou sa nedožíval vysokého veku.

⁷ SROKA, A.S.: *Jánošík, pravdivá história karpátskeho zbojníka*. Bratislava: GORALINGA, 2009. s. 12.

1.2 Známi poľskí zbojníci

Medzi najznámejších zbojníkov na poľskej strane patrili Martin Portasz, Kostka Napierski, bratia Wojtech a Matej Klimczakovci. Títo dvaja známi súrodenci boli obaja popravení obesením na hák za rebro. “*V ústnej tradícii poľského ľudu obaja slávni zbojnícki kapitáni Wojtech a Matej Klimczakovci splynuli po smrti v jednu postavu Jana Tadeusza Klimczaka, o ktorom sa uchovalo mnoho pekných povestí a piesní a tematika jeho zbojníckych činov obohatila aj poľskú literatúru.*“⁸

Začiatkom 18 storočia sa stal známy zbojník Ondráš, Ondrašek, Ondrazsek alebo Ondra, vlastným menom Andrzej Fucziman, ktorý žil v rokoch 1680 až 1715. Bol to prvorođený syn Ondreja Fuczimana a jeho ženy Doroty, ktorý prišiel na svet podľa zápisu v Doberskej fare 13. novembra 1680. Jeho pôvod nič nenasvedčoval o tom, že by sa mal stať zbojníkom. Bol synom richtára, navštevoval dokonca aj školu. Podľa povesti sa mal na prianie matky učiť dokonca za kňaza, pre neprístojné chovanie bol vraj zo školy vylúčený. Dostal sa do služby u grófa Pražmu, ktorému pomohol, keď jeho koč zapadol do bahna a Ondrašek ho vytiahol. Za odmenu mu ponúkal peniaze, Ondrašek však chcel do služby a gróf mu vyhovel. Gróf ho však vraj verejne zosmiešnil a urazil, Ondrašek sa teda dal sa na zboj. A ako aj celé počiatky jeho zbíjania nie sú rovnaké, či podobné, ako u ostatných zbojníkov, aj jeho koniec je odlišný. Ondráš zomiera zradou svojho kamaráta. Zabil ho jeho druh Juráš. Ani Juráš však neušiel svojmu osudu, po zabití Ondráša si išiel pre odmenu, odmenou mu však bola dobre nachystaná past', do ktorej padol, chytili ho a roku 1716 odsúdili na smrť. O Ondrášovi koluje veľa povestí, hlavne o jeho ukrytých a nenájdenných pokladoch.

Ďalšími známymi zbojníkmi sú Tomasz z Tarcze a Lipan, Pobuda i Ratkowicz. V prvej polovici 18. storočia zbíjal aj Józef Baczynski, ktorého odsúdili na smrť v r.1736, zo súdneho pojednávania ostáva zachované Baczynského priznanie, z ktorého je zrejmé, že zbojníčil kvôli biede. Taktiež Wojtek Mateja či zbojník Bialoň z Lipnice. Najviac však preslávil poľských zbojníkov na konci 18.storočia Teodor Procpak- Fiedor. Pochádzal z Kamešnice a nebyť toho, že omylom zastrelil pánsku jalovicu, asi by sa nikdy nestal zbojníkom. Ale stalo sa, za čo ho posadili do väzenia, z ktorého ušiel. Zo začiatku sa len živil pytliactvom, neskôr sa dal na zboj. Osudná mu bola žena- vdova, ktorá sa nechtiac

⁸ MELICHERČÍK, A.: *Juraj Jánošík Hrdina protifeudálneho odboja Slovenského ľudu*. Bratislava: Osveta, 1963.s. 38.

preriekla o tom, že ho skrýva. Dom obklúčili a Procpaka chytili, s ním aj jeho družinu a koncom januára 1796 na vŕšku pri Kamenici obesili. Od týchto čias začalo zbojníctvo v Poľsku upadať.

1.3 Známi slovenskí zbojníci

Na slovenskej strane to boli Jakub Surovec, ktorý bol najskôr valachom, pre krádež ovce však bol odsúdený na väzenie. Po prepustení z väzenia sa dal na zboj. Založil si svoju družinu, s ktorou zbíjal na Slovensku, ale aj v Poľsku. K jeho najznámejším prepadom patrí prepadnutie mesta Nový Targ. Hajdúsi ho chytili v krčme v Polhore a odsúdili na smrť s'atím. Po Jánošíkovi a Uhorčíkovi to bol asi najviac známy zbojník. Ďalšími zbojníkmi, ktorých mená sú nám známe sú Karol Poroňský, či Jendruš, alebo Matej Klinovský, o ktorom sa tvrdí, že ozbíjal družinu poľského kráľa Jána Kazimíra.

Iným známym zbojníkom bol aj Michal Vdovčík. Tento bol valachom, neskôr bol pri vojsku, od ktorého zbehol a dal sa na zbíjanie, zbojníčil viac ako desať rokov. Zbíjaval známou vetou: „Bohu dušu a mne peniaze.“ Traduje sa, že ho viackrát chytili a uväznili, no vždy sa mu podarilo ujsť. Posledný krát ho chytili v Kobeliarove, v dome, kde vraj navštevoval svoju frajerku Zuzku. Vdovčíka odsúdili na smrť obesením, popravili ho na Pališovom poli pri Henckovciach.

No a samozrejme nesmieme vynechať ľudu dobre známeho Tomáša Uhorčíka, alias Martina Mravca, ktorý pochádzal z Predmiera pri Žiline. Deväť rokov bol členom zbojníckej skupiny, ktorej sa neskôr aj stal kapitánom. V roku 1711 ho uväznili na zámku v Bytči, kde sa zoznámil s Jánošíkom, ktorý mu pomohol ujsť. Spolu začali zbíjať, Uhorčík prenecháva kapitánske miesto Jurajovi Jánošíkovi, oženil sa a zmenil si meno na Martina Mravca. V Klenovci, kde sa usadil sa venoval chovu oviec, dokonca sa stal aj miestnym hajdúchom. Ľudia ho tu mali radi, ani len netušili, že bol zbojníkom. Zbojníctvo naozaj nezanechal, pomáhal ako sa dalo. Často ho navštevoval aj Jánošík a to sa im stalo osudné. Jedného dňa dom obklúčili asi tridsiati drábi a Jánošíka aj Martinom Mravcom zatkli. To, že je Uhorčík vysvitlo až pri vypočúvaní, počas mučenia sa priznal aj k zbojníctvu a tak bol popravený.

Zbojníctvo však najviac preslávil a legendou sa stal Juraj Jánošík, ale tomu sa podrobne budeme venovať neskôr.

„Za posledného popraveného slovenského zbojníka možno označiť Mateja Tatarku, ktorý sa vo februári 1801 narodil v Rabčiciach na Orave. Svedkom Tatarkovej popravy bol aj mikulášsky národný a kultúrny aktivista, vydavateľ a divadelný organizátor Gašpar Fejerpataky Belopotocký, ktorý na udalosť spomína vo svojom životopise. Belopotocký tiež v roku 1831 uverejnil vo Vlasteneckom kalendári výťah z testamentu, ktorý za Tatarku napísali a ktorý ho pred popravou prinútili označiť krížikom, predstavitelia štátnej a cirkevnej moci.“⁹ Tu niekde začína prenikať zbojníctvo do tlače.

1.4 Posledné záchvevy zbojníctva

„Zbojníctvo v Karpatoch i pri svojom priamo masovom výskyte a pri pomerne dlhom trvaní bolo javom historicky ohraničeným. Od konca 18. storočia začala jeho sláva a význam postupne upadať.“¹⁰ Posledné záznamy o zbojníctve na území Karpát sú z 30. rokov 19. storočia. Samozrejme, nezaniká úplne, ešte sa zjavujú posledné „lastovičky“. K takým patrí aj Nikola Šuhaj, známy podkarpatský zbojník, ktorý sa narodil v roku 1898 v Koločave, čo je dnešná časť Ukrajiny. V roku 1917 narukoval k uhorskému pluku, na vojnu sa však nedostal, pretože dezertoval a do konca prvej svetovej vojny sa skrýval v okolí koločavských lesov. Povráva sa, že dezertoval z lásky ku Eržike Dračovovej, s ktorou sa aj oženil, nejaký čas s ňou aj žil, ale túžba po nezávislosti a slobode napokon zvíťazili. Odchádza do hôr, zhromažďuje zbojnícku skupinu a dáva sa na zbojnícky život. V skupine je aj jeho brat Juraj, ľudia ich majú radi, lebo bohatým brali a chudobným dávali. Vojaci sa ich dlho snažili chytiť, moc sa im to však nedarilo. V roku 1921 bola na Nikolu vypísaná odmena tritisíc korún. Juraj varuje svojho brata Nikola pred zradou svojich kamarátov, ten ho však nepočúval a tak nakoniec obaja zahynuli rukou svojich zradných priateľov, ktorí ich ubyli sekerou.

„Zbojníctvo ako jedna z foriem triedneho boja proti feudalizmu sa v 19. storočí úplne rozpadá a upadá najmä v súvisi s nástupom buržoázie do rozhodujúceho boja proti feudalizmu. Nešlo už len o to, feudalizmus vnútorne oslabiť, ale poraziť a nahradiť ho

⁹ GONDA, R. : Oravský zbojník Matej Tatarka: In: Noviny ORAVA. [online].2009 [cit. 2011-03-08]. Dostupné na internete: <http://www.novinyorava.sk/?act=show&c_id=13023>.

¹⁰ MELICHERČÍK, A.: *Juraj Jánošík Hrdina protifeudálneho odboja Slovenského ľudu*. Bratislava: Osveta, 1963.s. 87.

novým spoločenským poriadkom, kapitalizmom.“¹¹ Objavujú sa ešte postavy zbojníkov, ale pokračovalo sa v miernejšej miere a to hlavne vo forme pytliactva. V Poľsku to bol napríklad Gadeja, na Slovensku Matúš Budáč, ktorý už bol typickým zbojníkom nových čias, vyrastal v chudobe, oženil sa a keďže boli hladní, išiel ukradnúť kravu horárovi. Ten však Budáča videl, prenasledoval ho azastreliť, kravu si zobral naspäť. Takto skončil nielen jeden z posledných zbojníkov na Slovensku, ale aj zbojníctvo ako také, dva roky pred druhou svetovou vojnou

¹¹ MELICHERČÍK, A.: *Juraj Jánošík Hrdina protifeudálneho odboja Slovenského ľudu*. Bratislava: Osveta, 1963.s. 91.

2 ŽIVOT JURAJA JÁNOŠÍKA

2.1 Narodenie

„Do dnešných čias sa zachovalo málo prameňov osvetľujúcich život Jánošíka. Bezpochyby najcennejším spomedzi nich (z ktorého čerpáme skoro všetky naše vedomosti o osude tohto karpatského zbojníka) je protokol zo súdneho procesu s Jánošíkom, ktorý prebiehal v Liptovskom Mikuláši v dňoch 16. a 17. marca 1713.“¹²

Jedného dňa, v roku Pána 1688, v maličkovej malebnej dedine, na Orave, v Terchovej, v osade, či kopanici zvanej u Jánošov, pod vrchom Pupov sa narodil chlapec Juraj, neskôr známy ako Juraj Jánošík, najznámejší karpatský zbojník.¹³ O dátume narodenia sa viedli rôzne polemiky, nakoľko historici dlho nepoznali dátum narodenia Jánošíka. Avšak neskôr sa podarilo nájsť vo Varíne, kde mala dedina Terchová vtedy svoju faru zápis v matrike, ktorý vyhotovil miestny kňaz Michal Smutko, ktorý vykonal pokrstenie Jánošíka: *„Dňa 25. tohože mesiaca som krstil dieťa narodené z Martina Jánošíka a Anny Cesnekovej, ktorému je dané meno Juraj. Krstní rodičia boli Jakub Meriad a Barbora Krištofíková z Terchovej.“¹⁴*

Ale v matrike krstených z Varína, bolo v tom istom období urobených viac zápisov s priezviskom Jánošík, ktoré mali meno Juraj. V roku 1968 bol v poľskom jazyku publikovaný článok Ruda Brtáňa (literárny autor, kritik, historik, vedecký pracovník), v ktorom popiera dovtedy všeobecne prijatý dátum narodenia Jánošíka, ako aj identifikáciu rodičov. Opiera sa o protokol zo súdu, ktorý prebehol v roku 1713 na hrade v Tepličke, kde podľa skutočnosti brat Ján bol starší ako Juraj Jánošík a v tom čase bol už ženatý. Keby bol teda Juraj Jánošík synom Martina Jánošíka a Anny Cesnekovej, bol by Ján mladším a nie starším bratom Juraja Jánošíka. *„Rudo Brtáň si myslí, že skutočnými rodičmi Jánošíka boli Michal Jánošík a Barbora Cingel'ová a krstnými rodičmi Pavel Laurinčík a Dorota Bobánová. Zdá sa, že úvahy Ruda Brtáňa sú presvedčivé, pretože nemôžeme spochybňovať dôveryhodnosť súdnych protokolov.“¹⁵*

¹² SROKA, A.S.: *Jánošík, pravdivá história karpátskeho zbojníka*. Bratislava: GORALINGA, 2009. s. 21.

¹³ Viď obrazové prílohy - obr. č.1.

¹⁴ ANTOLOVÁ, R. : *O zbojstve Juraja Jánošíka*. Banská Bytrica: Merkantil, spol. s r.o..2001. s. 8.

¹⁵ SROKA, A.S.: *Jánošík, pravdivá história karpátskeho zbojníka*. Bratislava: GORALINGA, 2009. s. 25.

2.2 Detstvo a mladosť

O detstve a mladosti Juraja Jánošíka sa toho veľa nezachovalo. Avšak, niečo predsa len.

V druhej polovici 17. storočia sa na Slovensku chystala ďalšia protihabsburská vzbura, či nazvime to povstanie pod velením Františka Vešeléniho (uhorský podžupan, vojenský kapitán Horného Uhorska), ku ktorému sa pridali aj František Rákoczi I (župan Šarišskej stolice). Žiaľ, celé sprisahanie sa prezradilo a hospodárske i sociálne pomery sa ešte viac zhoršili. František I. Rákoczy bol uvrhnutý do väzenia, z ktorého bol neskôr vykúpený, na následky väzenia však zomrel. Dá sa povedať, že v jeho šľapajach pokračoval jeho syn František II Rákoczi.¹⁶ (bol sedmohradský veľmož, vodca posledného protihabsburského stavovského povstania). V roku 1703 vypuklo v Zátisí stavovské povstanie poddaných, ktorého predstavitelia presvedčili Rákócziho, aby sa postavil do jeho čela. Toto povstanie malo celonárodný charakter. „*Jánošíkov život poznamenalo posledné z týchto povstaní, ktoré viedol František II. Rákoczi.*“¹⁷ Juraj Jánošík vstúpil do kuruckej armády v roku 1707. Ak dobre počítame, Juraj Jánošík mal v tom čase 19 rokov. „*Je zapísaný v súpise povstaleckého vojska z trenčianskej stolice z 2. decembra 1707.*“¹⁸ Juraj Jánošík sa zúčastnil 3. augusta 1708 pamätnej bitky pri Trenčíne, kde cisárske vojsko zvíťazilo, padlo 2400 povstalcov, približne 400 povstalcov bolo zajatých. Medzi nich patrila aj Juraj Jánošík, ktorý bol prinútený k vojenskej službe. „*Takto sa dostal na bytčiansky zámok, ako člen strážnej posádky. V tom čase tam bol väznený zbojnícky kapitán z Predmiera na Kysuciach, Tomáš Uhorčík, zvaný tiež Uherčík alebo Uhrík.*“¹⁹ A tu niekde môžeme hľadať počiatky zrodzenia zbojníckej legendy Jánošíka. Medzi strážcom a väzňom vzniklo silné puto zvané priateľstvo, o čom svedčí aj zápis zo súdneho protokolu. Juraj Jánošík niekoľko krát preukázal Uhorčíkovi služby, ba mu na jeseň roku 1710 z väzenia pomohol ujsť.

„*Jánošík sa pravdepodobne nezdržal dlho ani v službe cisárskeho vojska. Súdny protokol svedčí, že sa jeho rodičom podarilo dostať ho zo služby v cisárskom žoldnierskom vojsku a tak sa Jánošík vrátil znovu do Terchovej.*“²⁰ Aby tu pracoval, sial, oral, kosil,

¹⁶ Vid' obrazové prílohy- obr. č. 2

¹⁷ ANTOLOVÁ, R. : *O zbojstve Juraja Jánošíka*. Banská Bystrica: Merkantil, spol. s r.o..2001. s.10.

¹⁸ FERKO, M.: Právda o Jánošíkovi. In: *Historická Revue*, ročník XX. s. 53.

¹⁹ ANTOLOVÁ, R. : *O zbojstve Juraja Jánošíka*. Banská Bystrica: Merkantil, spol. s r.o..2001. s. 12.

²⁰ MELICHERČÍK, A.: *Jánošíkovská tradícia na Slovensku*. Bratislava: Nakladateľstvo Slovenskej akadémie vied a umení. 1952. s. 46 .

žal. To však asi mladému Jurajovi nevyhovovalo. Nadalej udržuje priateľstvo s Tomášom Uhorčíkom.

„ V nasledujúcich zimných mesiacoch niekoľko ráz tajne vyhľadal Uhorčíka na odlahlej samote u Pavlíkovcov vo Veľkom Rovnom a poskytol mu ďalšiu pomoc.“ ²¹Ešte stále však nič nenasvedčovalo tomu, že sa za pár rokov z neho stane legendárny, obávaný, milovaný a zatracovaný, ale nesmrteľný zbojník.

2.3 Zbojnícky život Juraja Jánošíka

2.3.1 Počiatky

Zbojnícky život Juraja Jánošíka netrvá dlho. Jeho začiatky sa viažu na priateľstvo s Uhorčíkom. Nedá sa presne povedať, kto vlastne je na príčine, že Jánošík začal zbíjať. To, že Jánošíka Uhorčík viackrát navštívil v Terchovej priznal neskôr pred súdom aj samotný Uhorčík. Avšak vraj chuť zbíjať bola u Jánošíka veľká a tak išli spolu na Moravu, kde uskutočnili viacero prepádov. A jedného z nich sa zúčastnil už aj Juraj Jánošík, okolo 15. -16. septembra v roku 1711 prepadli niekoľkých vsetínskych obchodníkov, ktorým ukradli plátno na košele. Bol to prvý Jánošíkov lup. Jánošík zložil v septembri roku 1711, s najväčšou pravdepodobnosťou na Michala, to je 29. dňa prisahu, a tým sa stal členom zbojníckej skupiny. Prepad vo Vsetíne bol teda pre Jánošíka prvotinou, ale pre Uhorčíka to bol posledný prepad, ktorý viedol ako zbojnícky kapitán.

Na to totižto mal viacero príčin. Jednou z nich bolo, že sa ako kapitán družiny pohádal s niektorými členmi družiny, ktorí v čase jeho uväznenia podnikali na vlastnú päsť, preto ich opustil a tak sa bál, aby ho z pomsty nevyzradili panstvu. Druhou a dosť podstatnou príčinou bolo, že v Uhorčíkovom súkromnom živote totižto nastali veľké zmeny, dňa 5. októbra sa oženil s dcérou jablunkovského baču. A tak odišiel do Klenovca, dedina v Malohontskej stolici, kde ho nikto nepoznal a tam pracoval ako hajdúch a neskôr ako pastier. Usadil sa tam pod menom Martin Mravec a až na jednu výnimku- prepadnutie a ozbíjanie grófa Révaya- sa nezúčastnil na žiadnej zbojníckej akcii.

Odchodom Uhorčíka nastal v zbojníckej skupine takmer rozpad, nakoľko družina nemala kapitána a blížila sa zima. Jánošík na Uhorčíkovo naliehanie prebral vedenie

²¹ KOČIŠ, J: *Neznámy Jánošík*. Martin: Osveta, 1986. s. 47.

družiny a stal sa zbojníckym kapitánom. Zložil prísahu, ktorou sa zaviazal byť kapitánom. „*Súčasťou takejto prísahy bola previerka zdatnosti, ktorá v Jánošíkovom prípade musela byť zvlášť prísna - ved' išlo o kapitánsky post. Podľa dobových záznamov prijímaný musel preukázať svoju schopnosť v zaobchádzaní s mečom, v strelbe z pištole i v zápasení. Schopnosť rýchlo a obratne sa pohybovať dokázal pri skoku cez vopred pripravenú, nadmerne vysokú vatru.*“²² Vzhľadom k tomu, že veľmi krátko zbojnčil, to bol veľmi rýchly postup. Hovorí sa, že Jánošík mal z armády vynikajúcu taktiku boja a aj preto bol nepolapiteľný. Treba povedať, že určite tomu veľmi pomohlo priateľstvo s Uhorčíkom a najmä to, že mu Uhorčík tak veľmi dôveroval.

2.3. 2 Zbojnícke obdobie Juraja Jánošíka

Do dnešných čias za zachovalo veľmi málo prameňov, ktoré nám objasňujú život Jánošíka. A tak skoro všetko, čo vieme o Jurajovi Jánošíkovi z čias jeho zbojníckeho obdobia vieme zo zachovaných záznamov zo súdnych protokolov, presnejšie zo spísaného protokolu zo súdneho pojednávania s Tomášom Uhorčíkom a jeho výpovedí i zo súdneho pojednávania a výpovedí Juraja Jánošíka. Originálny súdny spis zo súdneho procesu sa najskôr nachádzal v archíve v Liptovskom Mikuláši, ale v druhej polovici 19. storočia sa stratil. Originálny súdny spis s protokolmi zo súdnych konaní proti Jurajovi Jánošíkovi, ale aj Martinovi Mravcovi sa podaril nájsť v 30. rokoch XX. storočia poľskému vedcovi Józefovi Krzyzanowskému. Z týchto spisov sa dozvedáme, že súdny proces proti Jurajovi Jánošíkovi sa začal dňa 16. marca 1713 v Liptovskom Mikuláši, čo je zapísané v súdnom protokole Liptovskej stolice z rokov 1710-1717, na strane 563- 567, zápis je vykonaný ako písomný záznam o súdnej pravote proti Jurajovi Jánošíkovi. Súdny proces proti Martinovi Mravcovi, alias Tomášovi Uhorčíkovi sa začal mesiac po Jánošíkovej smrti a to 19. apríla 1713 taktiež v Liptovskom Mikuláši. Záznam z tohto procesu je zaznamenaný do protokolu súdnej stolice z rokov 1710- 1717 na stranách 568- 578. Najmä Uhorčíkov protokol predstavuje významné doplnenie Jánošíkovej histórie.

Jánošíkova zbojnícka „kariéra“ trvala pomerne krátko, necelé dva roky, od jari roku 1711 do jari roku 1713, a aj to len od jari do jesene, nakoľko v zime sa nezbojníčilo. „*Základom zbojníckej skupiny, ktorej velil Jánošík bolo pravdepodobne*

²² FERKO, M.: Jánošík- pravda alebo legenda. In: Dobrodruh. [online]. [cit. 2011-03-08]. Dostupné na internete: < <http://www.dobrodruh.sk/historia/janosik---pravda-alebo-legenda> >.

tridsať osôb.“²³ Táto skupina však nemala stály základ, dochádzalo v nej k častej výmene, medzi členov patrili ako Slováci, tak aj Poliaci. „*Podľa celkových údajov zo súdneho pojednávania boli v Jánošíkovej skupine títo členovia : Kubo Chlastjak, Hunčík i Huncaj, Huncaga alebo Turjak zo Staškova, Plavčík z Dunajova, Kováčik alebo Moravčík z Moravy, Vavrek z Poľska, Ondráš alebo Ondrej z Dlhej na Kysuciach, Sutora zo Soli v Poľsku, Bartek z Predmiera, Pavol Gašparec alebo Mlynarčík z Radoviesky, Ondráš Kundis z Dlhého Poľa, bratia Šutkovci, Orešiak z Poľska, Gavel z Poľska, Adam Šušolka z Turzovky, Pivovarčík z Jablonky, Zupica z Ostravice, Kovalčík z Čeladnej, Holúbek z Moravy, Valičiak z Moravy a istý Tálik.*“²⁴ Ako vidieť, zbojníci pochádzali z rôznych oblastí, pochádzali predovšetkým z Oravy, Moravy, Sliezska a Zywieczyzny. Nedá sa však povedať, že Jánošíkova skupina mala stále a trvalé zloženie. Niektorí zbojníci sa zúčastnili len jednorázovej akcie, iných chytili a poniektorí zahynuli počas zbojníčenia. Jedni prišli, druhí odchádzali, niektorých Jánošík z neznámych dôvodov do skupiny ani neprijal.

2.3.3 Uväznenie Juraja Jánošíka

A tak sa zbojníčilo, zbíjalo, až ho 26.októbra r.1712, v Malohonte chytili a spolu s ním aj Uhorčíka. Stalo sa to po prepade banskobystričských obchodníkov, na území hontianskej stolice, kde drábi s pomocou cisárskych vojakov robili pohon proti zbojníkom. Uväznení boli na hrade v Hrachove.

„*Ako je zrejmé z vtedajších prameňov, hajdúsi dostali za každého živého chyteného zbojníka 50 a za zabitého 25 florénov.*“²⁵ (stredoveký zlatý peniaz razený vo Florencii od roku 1252). Hajdúsi teda dopravili chytených zbojníkov do najbližšieho žalára, čo bolo v tomto prípade hrad v Hrachove. Tam však nepobudli dlho, iba niekoľko dní, pretože za nimi prišiel podžupan malohontskej stolice Pavol Láni, ktorý bol v tom čase aj banský podnikateľ. Bol to dobrý známy Uhorčíka, s ktorým sa poznali už dlhšie, čo dokazuje stará puška, ktorú mu Uhorčík daroval a ktorá pochádzala zo zboja. Uhorčík poskytol Jánošíkovi alibi, tvrdil, že bol u neho v čase zbíjania v Klenovci a teda, nemohol sa

²³ GOSZCZYNSKA, J. : *Mýtus o Jánošíkovi vo folklóre a slovenskej literatúre 19. storočia*. Bratislava: Interlingua, 2003. s.16.

²⁴ MELICHERČÍK, A.: *Jánošíkovská tradícia na Slovensku*. Bratislava: Nakladateľstvo Slovenskej akadémie vied a umení. 1952. s.49.

²⁵ SROKA, A.S.: *Jánošík, pravdivá história karpátskeho zbojníka*. Bratislava: GORALINGA, 2009. s. 29.

venovať zbíjaniu. Vďaka tomu sa im podarilo dostať sa zo žálara von, za čo sa podžupanovi aj odvdáčili, darovali mu päť líščích kožušín a sedem syrov.

„Z výpovedí Tomáša Uhorčíka sa dozvedáme o činnosti zbojníckej družiny. Po porážke povstania v roku 1712 sa pripravovali nové vzbury. Jánošík so svojimi tovarišmi napádal menšie oddiely vojska s cieľom ukoristiť zbrane.“²⁶ Z tohto môžeme teda usúdiť, že ako sa traduje, naozaj sa chystalo ďalšie povstanie a Jánošík by tomu rád pomohol.

Zimu na prelome rokov 1712- 1713 trávil Jánošík na Kokave i v Klenovci, kde bol krátky čas valachom. Na slobode však dlho neostal, v marci roku 1713 bol Jánošík definitívne dolapený. Chytili ho v Klenovci, asi tridsiati drábi a s ním znova jeho zbojníckeho druha Uhorčíka. Vtedy však ešte netušili, že je to Uhorčík, keďže ho poznali pod menom Martin Mravec.

Miestom Jánošíkovho väzenia sa stal kaštieľ Vranovo v Palúdzke pri Mikuláši²⁷, odkiaľ ho priviedli na vyšetrovanie a na súd do Liptovského Mikuláša.

2.3.4 Odsúdenie a poprava Juraja Jánošíka

Proces sa konal 16. a 17. marca 1713 v župnom dome na námestí Liptovského Mikuláša. „Súdu predsedal podžupan Ladislav Okoličány, príslušník starej šľachtickej a úradníckej rodiny, ktorá pochádzala z obce Okoličné.“²⁸ Keďže to bol muž, ktorý bol verný viedenskému dvoru, bol aj odporcom protihabsburgského povstania, ktorého sa zúčastnil, ako vieme aj Juraj Jánošík.

„Ako vysvitá z obžaloby proti Jánošíkovi hlavným jeho previnením bol zboj.“²⁹ Ak vezmeme do úvahy jeho krátke obdobie zbojníčenia, celkový zoznam jeho zboja by nemal byť až taký veľký. Ale ako vyplýva zo súdnych spisov, boli mu pripisované aj také činy, ktorých sa buď nikdy nezúčastnil, alebo boli vymyslené, alebo ich vykonalí iní členovia jeho skupiny, bez jeho priamej účasti. Jánošík sa pri súdnom pojednávaní priznal k týmto činom:

²⁶ ANTOLOVÁ, R. : *O zbojstve Juraja Jánošíka*. Banská Bystrica: Merkantil, spol. s r.o..2001. s. 27.

²⁷ Vid' obrazové prílohy - obr. č. 3.

²⁸ MARTIN, J: *Slávni kapitáni zbojnícki*. Bratislava: EPOCHA.1970. s. 226.

²⁹ MELICHERČÍK, A.: *Jánošíkovská tradícia na Slovensku*. Bratislava: Nakladateľstvo Slovenskej akadémie vied a umení. 1952. s. 49.

1. V kremnických horách prepadol zemana Jánoša Radvanského. Informácie o tom, že tadiaľ pôjde im dal poštár, z čoho vyplýva, že už v tej dobe bol zločin organizovaný a informátori dôležití.
2. V Turci ozbíjali baróna Pavla Révaiho. Zobrali mu pušky a šabľu v striebornej pošve, ktorú si ponechal Jánošík. O pušky sa podelili členovia družiny.
3. Pod Strečnom prepadli farára, ktorý sa plavil na plti dolu Váhom. Zobrali mu vrchný kabát (mentieku) a peniaze. Jánošík ako vodca si vzal kabátec, ktorý neskôr predal Uhorčíkovi a peniaze si podelili a spoločne minuli v Dunajove na Kysuciach a neskôr aj u Uhorčíka.
4. V Sokolove pri Kraľovanoch ozbíjali farárku, ktorá sa plavila na plti dolu Váhom, ale Jánošík si nevedel spomenúť, či ju ozbíjali aj o peniaze.
5. Pani Káforke vzali 200 zlatých v striebre.
6. Dvakrát prepadol Jánošík spolu s Uhorčíkom žilinského mešťana, bohatého kupca Jána Šípoša. Prvý krát sa tak stalo začiatkom októbra roku 1711 pod Strečnom. Ukradli mu súkno, ktoré predali, jednu časť krajčírovi v Jablonke a ďalšiu časť Stigovi, ktorý býval niekde v beskydských horách. Obaja získali po 17 zlatých. Zo svojej časti zisku si Uhorčík vystrojil svadbu. Druhý krát ozbíjali Šípoša 10. mája 1712 taktiež pod Strečnom. Tu mu pre zmenu ukradli štyri zlaté a krásny pás.
7. Jánošík prepadol zemana Skalku z trenčianskej župy a tiež je pravdepodobné, že pod Strečnom. Ukradli mu zlaté prstene, zlaté veci, strieborné lyžice a paloš (sečná a bodná zbraň). Jánošík vypovedal, že prstene rozdal ženám a dievčatám v Terchovej, zlaté veci ostali u Plavčíka z Dunajova. Tri strieborné lyžice a paloš Jánošík ukryl v handlovských horách v jedli, spolu s výzbrojou a nábojmi.
8. V malatinskej doline napadla Jánošíkova skupina oravského zemana Václava Zmeškala a okradla ho.
9. Medzi Važcom a Štrbou ozbíjal kupcov o víno.
10. A napokon, povestná posledná kvapka. Na jeseň roku 1712, teda keď sa dostal z hrachovského väzenia sa Jánošík dozvedel od jedného valacha, že vdova po cisárskom dôstojníkovi Rudolfovi Schardonovi sa povezie z Levoče do Liptova. Chytil ju pri Garajovom potoku medzi Východnou a Važcom a ozbíjal ju. Kamarátom dal pušku, pre seba nechal dve parochne. Do batôžka ukryl drahocennosti, ktoré ukryl. Valachovi nedal nič a tak keď zbojníci odišli, valach si schovaný batôžtek prisvojil. Keďže Schardonovej, ktorá bola v habsburskej monarchii významnou osobnosťou musela liptovská stolica za

olúpenie vyplatiť náhradu, stal sa tento lup bezprostredným dôvodom dôkladného prenasledovania zbojníkov v Liptove ale aj širokom okolí.

Toto teda boli zločiny, ku ktorým sa priznal. Jánošík bol okrem iného obvinený aj z vraždy, alebo zabitia domažnického farára Juraja Vrtíka. Tejto jedinej dokázanej vraždy Jánošíkovej družiny sa dopustil Turjak- Huncaga zo Staškova spolu s Plavčíkom z Dunajova v Jánošíkovej neprítomnosti.

Keď uvažíme, že zoznam Jánošíkových priestupkov nebol až taký priveľký, hlavne z krátkosti doby jeho zbíjania a taktiež jeho priestupky, ku ktorým sa priznal nemali ťažký charakter, rozsudok smrti je prinajmenšom prekvapujúci. Treba však brať do úvahy dobu, v akej bol Jánošík odsúdený. Jednak, je to v dobe kedy sú stavovské povstania, a teda, predseda súdu upodozrieval Jánošíka z toho, že jeho zbíjania majú politické pozadie. A tiež je to v dobe, kedy mala cirkev a jej prikázania veľkú moc. A tak je Jánošík obvinený aj z ovládania diabla a nečistých síl. 17. marca 1713 bol vynesený rozsudok, v ktorom bol Jánošík obvinený z porušenia krajinských a božích zákonov a taktiež zo spoluúčasti na vražde, ku ktorej sa Jánošík nepriznal a odsúdili ho na smrť obesením na ľavý bok za rebro. Tento trest zdôraznil Jánošíkovo postavenie, nakoľko takýto trest dostávali iba vodcovia družín, radových zbojníkov stínali, alebo ich vešali, či lámali v kolese. Súdny ortieľ bol pravdepodobne vykonaný okamžite, alebo hneď na druhý deň. Miesto vykonania nie je s určitosťou známe, sú to pravdepodobne tzv. Šibeničky, okolie Liptovského Mikuláša, kde sa konali popravy odsúdených.

V apríli 1713, mesiac po Jánošíkovej poprave bol postavený pred súd aj Martin Mravec, ktorého obviňovali z toho, že u seba ukrýval Jánošíka a jeho druhov. Počas procesu sa však Martin Mravec pri mučení priznal k tomu, že je Tomáš Uhorčík. V rozsudku ho obvinili zo zbíjania v Uhorsku, Poľsku a Sliezske a na základe toho mal byť za živa v kolese polámaný počnúc od hrdla a tak usmrtený. Potom sa mal položiť na koleso, aby bol iným na výstrahu. Takto skončili dvaja druhovia jednej najznámejšej skupiny.

3 JÁNOŠÍK V UMELECKEJ TVORBE

Jánošík je na Slovensku, ale aj v Poľsku považovaný za národného hrdinu. „*Jeho sláva neprekročila iba hranice rodnej obce Terchovej, ale aj hranice Slovenska, čoho dôkazom je okrem iného bibliografický zápis zbojníka v encyklopédii Larousse.*“³⁰ Zbojníctvo a najmä Jánošík inšpirovali natoľko, že sa z toho až stala tradícia.³¹ „*Silu zbojníckych tradícií v ústnom podaní dokumentuje i skutočnosť, že sa nevyčerpávajú iba jedným odvetvím folklóru. Zapustili korene nielen do ústnej prózy, ale aj do ľudovej piesne a takisto do ľudového výtvarného umenia.*“

Ťažko presne povedať, kedy sa Jánošík udomácnil v ľudovej tvorbe, ako v Poľsku, tak aj na Slovensku. Ľudia od nepamäti mali ľudového hrdinu vo folklóre. A zbojníci, tí odvážni a nebojácni hrdinovia sa za nich pustili do boja. Nečudo, že sa zbojnícka tematika dostala do ľudovej tvorby. Ved' zbojníci robili to, na čo obyčajný človek nenašiel silu. Bohatým kradli, chudobným dávali, bojovali za svoje práva, bili pánov. Zbojníkom bola teda pripisovaná sila, statočnosť, nezraniteľnosť. „*Pretože ľud miloval svojich zbojníkov, hôrných chlapcov, ved' bojovali za všetkých, žehnal ich kroky, a nadovšetko trnul o ich život. Vo svojej poetickej tvorbe vystavil im nehynúci pomník, aký sa stavia všetkým veľkým bojovníkom za práva a spravodlivosť pracujúceho človeka.*“³²

Jánošík sa objavuje v ľudovej tvorbe už v prvej polovici 18. storočia, je zobrazovaný ako klasický typ zbojníka. Ľud ho zidealizoval, spravil z neho hrdinu bez chýb, aj keď nezabudol na jeho ľudské slabosti. „*Obraz Jánošíka a jeho družiny hôrných chlapcov zasiahol niekoľko žánrov slovesnej umeleckej tvorby slovenského ľudu.*“³³ Nachádza sa v piesňach, rozprávkach, povestiach, básňach, tancoch, jeho obraz vrezávali do fujár, črpákov, vyšívali do obrusov a obrazov, maľovali na sklo. V súčasnosti sa oživuje v novej, modernejšej forme, prenikajú do sfér modernejších a objavuje sa vo filmoch, komiksoch, operách, muzikáloch, skrátka sprevádza nás vo všetkých druhoch umenia. A hoci dnes žijeme v inej dobe, zbojnícka tradícia a Juraj Jánošík je stále aktuálna téma.

³⁰ SROKA, A.S.: *Jánošík, pravdivá história karpátskeho zbojníka*. Bratislava: GORALINGA, 2009.s. 41.

³¹ GAŠPERÍKOVÁ, V.: *Povesti o zbojníkoch zo slovenských a poľských Tatier*. Martin: Neografia, 1979. s. 21.

³² MELICHERČÍK, A.: *Juraj Jánošík Hrdina protifeudálneho odboja Slovenského ľudu*. Bratislava: Osveta, 1963.s. 87.

³³ Taktiež: s. 100.

3.1 Jánošík vo výtvarnom umení

„V starých sedliackych domoch a krčmách – popri obrázkoch s biblickými a starobylými výjavmi – boli na stenách zavesené aj obrázky s Jánošíkom.“³⁴ Túto skutočnosť zaznamenal na Slovensku Karol Kuzmány v časopise *Hranka* v roku 1836. V Poľsku bol v roku 1841 v *Biblioteke Warszawskiej* na strane 25 uverejnený článok K. W. Wojcického pod názvom *Rozbojnicy*, v ktorom píše, že obrazy Jánošíka zdobili všetky poľské a uhorské krčmy. L. Zejsner zase v publikácii *Piesne ľudu Podhalan, alebo Gorali Tatier Poľských* z roku 1845 na strane 16 hovorí o častom výskyte Jánošíkových obrázkov po celom goralsko- poľsko a slovenskom území. A na ostatok ešte S. Goszczyński v *Dzienniku podrozy do Tatrów* v roku 1853 na stranách 269-270 popisuje scénu, kde Jánošík na obraze hoduje so svojimi druhmi. Od tej doby použili mnohokrát Jánošíka v maľbách na obrazoch, kresbách, či už ako drevená plastika, ako kresba na kraslici, alebo maľba na skle, či rezba na fujare. Tiež poslužil ako námet na vyšívajúci obraz, alebo ako keramická figúrka, drevorezba. Na Slovensku sa v prvej polovici 20. storočia prebúda generácia zakladateľov moderného maliarstva ako Koloman Sokol, M.A. Bazovský, Mikuláš Galanda, Martin Benka, Ľudovít Fulla a títo využívajú jánošíkovskú tematiku, ktorá poslužila ako základ pri hľadaní možností využiť dedičstvo ľudového výtvarného prejavu pre slovenskú modernu. Taktiež Janko Alexy a jeho *Jánošík*³⁵ alebo *Hôrni chlapci* sú umeleckou súčasťou slovenského výtvarného umenia. Jánošíkovská tradícia sa prejavuje v modernej podobe i v grafike, ktorá preniká ku koreňom slovenského drevorezu práve prostredníctvom tradičnej zbojníckej témy a využívajú ju autori ako Ernest Zmeták, Aloiz Klimo, Róbert Dúbravec, Viliam Chmel, Vincent Hložník a iní. V Poľsku je známa napríklad drevorezba Vladislava Skoczylasa *Janošík*.³⁶

³⁴ GOSZCZYŃSKA, J. : *Mýtus o Jánošíkovi vo folklóre a slovenskej literatúre 19. storočia*. Bratislava: Interlingua, 2003. s. 11.

³⁵ Vid' obrazové prílohy - č.4.

³⁶ Vid' obrazové prílohy – obr. č. 5.

3.2 Jánošík v povestiach, rozprávkach

Vznik povesti a rozprávok u Jánošíka súvisí predovšetkým s dobou v akej bol Jánošík popravený. Predovšetkým, zomrel mladý, vo veku 25 rokov, a oproti Uhorčíkovi zbíjal krátko. Predsa sa stal legendou. Ťažko povedať, s čím to súvisí. Jedno je však isté, z Jánošíka spravili hrdinu s nadprirodzenými vlastnosťami. Hlavne slovenský folklór mu pripisoval obrovskú silu a moc, ktorú na rozdiel od poľských povestí, získava do viacerých bytostí ako bosorka, striga, žena čiernokňažníka, víla, viac víl, či od hada, ktorý rozpráva ľudskou rečou. Takisto v slovenskom folklóre existujú povesti, podľa ktorých Jánošík vie dokonca čarovať, avšak v poľských povestiach nie. Taktiež sa rôzni „pramene“, z ktorých čerpá svoju silu. Podľa ľudových rozprávok mu je pripisovaná sila, ktorá spočíva v jeho čarovnom opasku. V jednej rozprávke sa rozpráva tom, že mu strigy do opasku zašili čarovný motúz, v ďalšej mu víly darovali opasok, ktorý mal silu za regiment vojska a košeľu, ktorá ak si ju obliekol, ho robila neviditeľným. Podľa inej povesti Jánošíkova sila spočívala v jeho dlhých vlasoch. Samostatnú kapitolu tvorí jeho valaška. Tej pripisovali čarovnú moc, v jednej povesti sama rúbala, ak jej Jánošík prikázal, v ďalšej ju dostáva od kováča. Motív zbíjania Jánošíka sa v týchto rozprávkach taktiež s dobou mení. Spočiatku odchádza zbíjať preto, aby pomstil krivdy, ktoré boli páchané na poddanskom ľude. Neskôr toto tvrdenie ustupuje do pozadia a Jánošík odchádza na zboj preto, že sa zle vedie chudobnému ľudu. Bieda sa teda stala prvotnou príčinou zbíjania a Jánošík ako ľudový hrdina organizuje svoju skupinu, ktorá bohatým berie a chudobným dáva. „V gemerskom folklóre sa uvádza ešte jeden dôvod, pre ktorý ušiel Jánošík na zboj, a to že panský chasník sprznil Jánošíkovu ženu za jeho neprítomnosti a po návrate domov našiel len jej mŕtvolu. Od zúfalstva spáchala samovraždu. Jánošík potom z pomsty vybral sa na zboj.“³⁷ Všade však kde bol, pomáhal biednemu a chudobnému ľudu, bez ohľadu na to, v akej dobe táto povesť vzniká. Ľud prosto veril Jánošíkovi a jeho sile a taktiež veril v úspech jeho činov.

Pre poľský folklór je charakteristické najmä to, že sa v ňom silno rozvíja zbojnícka tradícia. Veľa sa rozpráva a spieva najmä o Jurajovi Jánošíkovi, je obľúbenou postavou a zdá sa, že o ňom píšú a hovoria viac, ako o ktoromkoľvek inom zbojníkovi. V poľskom folklóre sa zbojnícka tradícia rozvíja rovnako ako u nás, na Slovensku, ak nie ešte viac. Veľa povestí a rozprávok však je podobných, ak nie rovnakých. „Mnohé z nich sú s našimi

³⁷ MELICHERČÍK, A.: *Juraj Jánošík Hrdina protifeudálneho odboja Slovenského ľudu*. Bratislava: Osveta, 1963.s. 69.

*tak podobné, že ich môžeme bez váhania označiť za jazykové varianty jedného, spoločného kultúrneho základu. Rozdiely v podaní sú mnoho ráz celkom nepatrné.*³⁸ Ale mnohé poľské povesti sa vyznačujú takými črtami, ktoré sú príznačné iba pre poľský folklór. Napríklad, svoju silu získava iba od čarovných bytostí ako víly, či čiernokňažníčky, bytosti nadľudské. Taktiež sa napríklad vyskytujú povesti v poľskom folklóre, ktoré u nás nie sú moc známe, v Poľsku práve naopak. Veľmi známa je v Poľsku povesť o Jánošíkovi a jeho stykoch s Máriou Teréziou a jeho odkaze do Krakowa, aby mu vyhotovili jeho vlastné peniaze. Veľmi známy motív, ktorý sa objavuje ako v poľských, tak aj slovenských povestiach je motív Jánošíkovho stretnutia s jedným alebo viacerými študentmi, ktorých chceli zbojníci ozbíjať a motív kázne, ktorú pre zbojníkov káže zlapaný študent teológie. Oba motívy sa vyskytujú už v najstarších textoch o zbojníckej tradícii. V poľských textoch týchto povestí sa nachádzajú rozdiely. Kým v jednom texte sa spomína stretnutie Jánošíka so študentom, ktorý pristúpi k Jánošíkovej družine, pokúsi sa o zradu a chce Jánošíka zavraždiť, Jánošík však neprichádza o život kvôli svojmu náboženskému založeniu. V druhom texte sa spomína už aj Jánošíkovo vzdelanie, návšteva školy, znalosť latinčiny a následné stretnutie so študentmi teológie, kde jedného z nich skúša.

V druhej polovici XIX. storočia sa dostáva do popredia veľmi známa motivácia odchodu Jánošíka na zboj a to, že mu páni upalicovali otca, umorili na smrť matku a tak Jánošík z nenávisti a pomsty odchádza do hôr a začne zbíjať.

Mýtus, či legendu o tomto nebojácnom zbojníkovi si ľudia vytvárali sami, vzhľadom k dobe v akej sa nachádzali si prispôbovali svojho hrdinu a takto vznikali a menili, či vyvíjali sa aj povesti, či rozprávky.

3.3 Jánošík v hudbe

3.3.1 V piesňach

Ak sa v povestiach a rozprávkach Jánošík opisuje ako národný hrdina, v piesňach to už také jednoznačné nie je. „ *Piesne prezrádzajú skutočné, často nízke pohnútky jeho činov. Napríklad : obyčajný hlad, ktorý ho nútil k drobným krádežiam, neochota pracovať, vidina*

³⁸ MELICHERČÍK, A.: *Juraj Jánošík Hrdina protifeudálneho odboja Slovenského ľudu*. Bratislava: Osveta, 1963.s.123.

ľahkého zisku či túžba získať prostriedky na pijatiku, v krajnom prípade nespútaná svojvôľa , alebo priam krutosť.“³⁹

Viaceré piesne dokonca zbíjanie nepodporujú. Píšu sa lyrické a epické skladby, ústrednou postavou v oboch druhoch je Juraj Jánošík.

Na zbojnícke piesne nadviazali v 18. storočí tri slovakizujúce piesne so zbojníckou tematikou: *Píseň o Jánošíkovi, zbojníkovi*, ktorá má 206 veršov, *Píseň o Adamovi Ilčíkovi, zbojníkovi*, ktorá má 151 veršov, *O Surovec Jakubovi, zbojníkovi*, ktorá má 348 veršov. Známa je ešte pieseň, *Jánošík, liptovský lúpežník*, ktorá obsahuje 221 veršov.

V Poľsku je veľmi známa balada *o Jánošíkovom lapení*, ktorá je rozšírená najmä na Podhalí. Je známa aj na Slovensku, ale v poľskom znení je rozšírená o motív o milosti udelenej Máriou Teréziou „ *Veľmi obľúbená je v poľskom zbojníckom folklóre aj дума o zbojníckom odkaze lapeného Jánošíka a o jeho posledných chvíľach na šibenici. Rovnako sú v poľskom folklóre známe a rozšírené piesňové kontaminácie balady o osude dievčiny vydatej za zbojníka a o lapení Jánošíka v spojení s tragickým koncom jeho zbojníckej slávy.*“⁴⁰ Väčšinou sú to však piesne o Jánošíkovi, ktoré sú známe ako na poľskom, tak aj slovenskom území. A aj poľské ľudové piesne sú veľmi blízke tým slovenským. Často sa v nich spieva aj o slovenských mestách, napríklad o Zvolene, Bystrici, či Mikuláši. A stáva sa aj, že piesne, ktoré sú v slovenčine, nájdeme aj v rovnakom znení v poľštine.

„Z mnohých variácií vyberám nasledovnú: Čo sa stalo v tom liptovskom dvore, ulapeli Janošika pri milej v komore. Keď ho ulapeli, hneď ho poviažali a do mesta Mikuláša odšikovať dali. (Poloczek 1952: No 203)

Nie je však náhodné, že som počas terenného výskumu v roku 1960 zapísala túto istú pieseň v poľskej verzii od Jána Symaniaka- Stasela na poľskej strane Tatier – v doline Koscieliskej. Co sie stalo w borze na luptowskom dworze? Ulapili Janosika z dziwcinom w komorze. Jag go ulapili, tak go zwiazali i do miasta Mikulasa uodprowadzic dali (Gašparíková 1964: 123)“⁴¹

V zbojníckych piesňach je aj veľa tragédie. Ved' predsa každý jeden zbojník si veľmi dobre uvedomuje, že ak ho raz chytia odvisne na šibenici. Preto je aj šibenica dosť často ospevovaná v piesňach. „*Už v Liptove vyzvávajú, Jánošíka lapať majú. Už v Liptove*

³⁹ GOSZCZYNSKA, J. : *Mýtus o Jánošíkovi vo folklóre a slovenskej literatúre 19. storočia*. Bratislava: Interlingua, 2003. s. 22.

⁴⁰ MELICHERČÍK, A.: *Juraj Jánošík Hrdina protifeudálneho odboja Slovenského ľudu*. Bratislava: Osveta, 1963.s. 124.

⁴¹ GAŠPERÍKOVÁ, V. : *Od výskumu k syntéze(Ľudové tradície o zbojníkoch na poľsko-slovenskom pomedzí v spomienkach etnológa In: Etnologické rozpravy. 2006.s. 68, 69.*

vyzvonili, Jánošíka ulapili. Už ho vedú cez ulicu, tri milé sa k nemu mcú. Jedna kvíli, druhá plače, tretia vzdychá ako vtáče. Janík, Janík, srdce moje, čo tu vidíš, všetko tvoje. Vidím, vidím zoreničku, prenešťastnú šibeničku. Keby ja bol o tom vedel, že ja na nej visieť budem, bol bych ju dal vymaľovať, striebrom, zlatom povykladať, po spodku len doliarmi a po vrchu dukátikmi, do prostriedku mramor, skalú, kde položím svoju hlavu.⁴²

Aj tak však nič nemení fakt, že niektoré ľudové piesne zbojníčenie nepodporujú, ba nájdu sa aj také, ktoré ich odsudzujú a varujú pred ním. Texty piesní sú a to ako v poľskom, tak aj v slovenskom jazyku úplne jednoduché, neprikrášené. Treba však zdôrazniť, že ľudové piesne málokedy hovoria o konkrétnom zbojníkovi, ostávajú v neurčitej podobe. Prejavom toho v slovenskom, či v poľskom folklóre bolo jednotné meno hrdinu pre muža – Ján- v rôznych formách podoby, či už Janko, Janičko, Janiček a ženské meno Anna alebo Anička, Anka, Anča a plnili funkciu mládenca alebo dievčiny-milej. Stali sa aj predlohou pre Bohuslava Tablica.

Postava Juraja Jánošíka je nielen u nás na Slovensku, ale aj v Poľsku najobľúbenejším a najtypickejším obrazom hrdinu –zbojníka. „*Pravdivé sú tak slová starej zbojníckej piesne, ktorá dodnes zaznieva na severnej i južnej strane Karpát: Hučia hory hučia, už Janička mučia, ešte ony hučať budú, keď ho oni vešať budú. Plače strom zelený, plače aj osika, ver viac nezahynie meno Jánošíka.*“⁴³ Juraj Jánošík je v ľudových piesňach stále živým svedectvom dobrých a priateľských vzťahov nielen slovenskej a poľskej strany Karpát.

3.3.2 Jánošík v hudobnej tvorbe

K zbojníckej, alebo lepšie povedané k jánošíkovskej téme sa samozrejme obracali aj tvorcovia vážnej hudby, či muzikálov.

V slovenskej hudobnej tvorbe sa prvýkrát stretávame s Jánošíkovskou tematikou v roku 1922 a to v kantáte (väčšia lyrická skladba) *Svadba Jánošíkova* od Jána Levoslava Bellu. Ide vlastne o zhudobnenie Bottovej *Smrti Jánošíkovej*. „*Je to poetická vidina Jánošíka v nadzemskej ríši víl, spojená s predstavou jeho posmrtnej svadby s kráľkou víl*

⁴² MELICHERČÍK, A.: *Jánošíkovská tradícia na Slovensku*. Bratislava: Nakladateľstvo Slovenskej akadémie vied a umení. 1952.s. 87.

⁴³ MELICHERČÍK, A.: *Juraj Jánošík Hrdina protifeudálneho odboja Slovenského ľudu*. Bratislava: Osveta, 1963.s. 125.

ako symbolom spojenia pozemských činov hrdinových s výrazom vešteckej vidiny budúcnosti, vloženaj do nesmrteľnej myšlienky slobody. Bella si vzal za úlohu vo svojej kantáte vyjadriť túto myšlienku primeraným hudobným výrazom. Zaznieva v nej sila zbojníckych ľudových melódií, preniká z nej radosť veľkej chvíle symbolického snúbenia sa Jánošíka s kráľkou (kráľovná víl) na úradí bohatej hudobnej predstavy svadobnej veselice nadzemských víl a v záverečnom svadobnom pochode ozýva sa už ozvena bojovej zbojníckej melodickej výzvy v tónoch veštiacich draho vykúpenú vidinu slobody.“⁴⁴

V roku 1941 zložil Alexander Moyzes, významný slovenský skladateľ orchestrálnu predohru(ouvertúru) *Jánošíkovi chlapi op.21*. V diele asimiluje boj Jánošíka proti pánom a márnotravnú a nespútanú zbojnícku svadbu.

Ďalším, ktorý využil Jánošíkovskú tematiku bol v roku 1945 Andrej Očenáš, keď napísal hudbu k javiskovej inscenácii od Jána Bottu *Smrť Jánošíkova*. Inscenácia sa hrávala v Slovenskom národnom divadle v Bratislave.

„*Jánošíkovská tematika lákala mnohých umelcov i hudobníkov, no takmer žiaden sa neodvážil pristúpiť k celovečernému spracovaniu vo forme opery.*“⁴⁵ Až sa našiel Ján Cikker, významný slovenský skladateľ, ktorého téma Jánošíka zaujímala od detstva. Napísal teda operu *Juro Jánošík*. Toto dielo začal písať v novembri 1950, písal ho rok a pol. Premiéra tejto opery sa uskutočnila v Slovenskom národnom divadle dňa 10.novembra 1954. Opera sa skladá zo šiestich obrazov, ktoré zachytávajú Jánošíka od začiatku zbíjania až po jeho popravu. Libreto (kompletný literárny podklad) napísal Štefan Hoza (slovenský spevák a libretista) na základe historických podkladov, ale aj ľudovej slovesnosti, ktorá sa opierala o legendy a mýtické prvky z Jánošíkovho života. Dá sa povedať, že túto operu môžeme označiť za operu národnú, ako z hľadiska hudobného spracovania, tak aj z hľadiska tematiky.

„*Dôležitosť inštrumentálnej zložky je u Jána Cikkera daná aj jeho majstrovským ovládaním harmonickej a inštrumentálnej práce. Každá väčšia postava si nesie svoj motív, ktorý v prípade potreby preberá orchester. Tým orchester prehlbuje a dopovedáva mnohé situácie. Skladateľ prepracoval neskôr prvý a druhý obraz tejto opery, čím dielo získalo na logike stavby. Opravy boli ukončené už v decembri 1954, ale v prepracovanom znení bola*

⁴⁴ MELICHERČÍK, A.: *Juraj Jánošík Hrdina protifeudálneho odboja Slovenského ľudu*. Bratislava: Osveta, 1963.s. 153.

⁴⁵ CIKKER, J: *Juro Jánošík*. In: *Múzeum Jána Cikkera*. [online]. [cit. 2011-03-08]. Dostupné na internete: <<http://www.jan-cikker.org/zivot-a-dielo/dielo/opery/juro-janosik.html>> .

*opera uvedená až po 50.repríze na jar 1956. Dnes má opera Jánošík dôležité miesto v hudobnej histórii Slovenska a tvorí významný pilier slovenskej hudby.“*⁴⁶

V poľskej hudobnej tvorbe sa stretávame s muzikálom, ktorý prerástol do medzinárodných pomerov a to *Na skle maľované*. V roku 1969 libreto napísal Ernest Bryll (poľský básnik, spisovateľ, textár), hudbu zložila Katarzyna Gärtnerová (hudobná skladateľka). Spevohra *Na skle maľované* mala premiéru roku 1970 vo Varšavskom Poľskom divadle, kde dosiahla takmer 600 repríz, v réžii Krystyny Jandy. Muzikál mal v Poľsku veľký úspech, v určitých časových etapách ho opakovane hrávali po celom Poľsku, napríklad v divadle vo Warszave, Gdansku, Krakowe, Lodži, „Poznani, Zabrze, Gliwiciach, Gdynsku či Čestochovej. Menšiu prestávku v hraní spôsobili politické problémy vtedajšieho komunistického režimu. Prvá prestávka nastáva z politických dôvodov v roku 1983, kedy Ernest Bryll, autor libreta, kritizoval režim vo svojej krajine a vystúpil zo strany, neskôr dokonca emigroval. Po jeho kritike režimu sa muzikál prestal hrať. Nahrali sa však piesne, ktoré vtedy naspievali hviezdy takého zvučného mena ako Maryla Rodowicz, Halina Frackowiak, Czeslaw Niemen, ktoré v čase hudobného vydania (1971) boli v Poľsku hviezdy populárnej hudby. V roku 2004 obnovili v divadle v Gdynsku muzikál s obrovským úspechom a návštevnosťou.

Samozrejme, úspech tohto muzikálu v Poľsku nedal na seba dlho čakať. Na Slovensku mal muzikál premiéru v roku 1974 v réžii Karola Zachara, v choreografii Štefana Nosála a dá sa povedať, že mal dokonca väčšie úspechy ako v domovskej zemi. S prestávkami sa hral takmer tridsať rokov, pričom prestávky v hraní boli na Slovensku z rovnakých politických dôvodov, ako v Poľsku. Na čare muzikálu však prestávky neubrali, práve naopak.

„V čom spočíva princíp tejto spevohry, že sa stala až kultovým divadelným titulom poslednej tretiny 20. storočia? V tom, že je to divadelný tvar plný básnickej fantázie, ktorý dôvtipne pracuje s prvkami ľudového divadla v štylizovanej podobe a uplatňuje pri nich inteligentný autorský odstup – láskavo-humorný, miestami láskavo-ironický. Zvláštna zmes pátosu a odpatetizovania pohľadu na Jánošíka, humorné stvárnenie klasickej opozície „zbojníci kontra žandári“ a najmä invenčné používanie symbolických postáv ľudových hier – Anjel, Čert, Smrť – vytvorili z tohto titulu nenapodobiteľnú a divácky nesmierne príťažlivú hru.

⁴⁶ CIKKER, J: Juro Jánošík. In: Múzeum Jána Cikkera. [online]. [cit. 2011-03-08]. Dostupné na internete: <<http://www.jan-cikker.org/zivot-a-dielo/dielo/opery/juro-janosik.html>>.

*No základom úspechu Maľovaného je v prvom rade hudba. Katarzyna Gärtnerová skomponovala hudbu a piesne vo folk-rockovom (v sedemdesiatych rokoch veľmi populárnom) štýle. Chytľavé melódie s rockovým podkladom sa okamžite stali hitmi a vstúpili do širokého poslucháčskeho okruhu.*⁴⁷

Pesničky z muzikálu si Slováci doslova privlastnili. Muzikálové piesne dokonca boli aj zhmotnené na hudobných nosičoch, prvá nahrávka vyšla v roku 1977 ako LP platňa a nachádzajú sa na nej piesne ako *Zbohom buď lipová lyžka*, *Za rána za rosy*, či *Anička dušička*, ktoré na Slovensku doslova zľudovali.

V muzikáli hrali herci takého zvučného mena ako Michal Dočolomanský, Leopold Haverl, Emília Vašáryová, Božidara Turzonovová, či Soňa Valentová. Vysoko však treba vyzdvihnúť rolu Jánošíka v úžasnom podaní Michala Dočolomanského, ktorý túto úlohu hral tridsať rokov a vďaka ktorému sa tento muzikál stal jedným z najžiadanejších divadelných predstavení všetkých čias. Po nežnej revolúcii v roku 1991 muzikál v Slovenskom národnom divadle v Bratislave obnovili, odohrali krásnych 643 repríz, v roku 2002 bola slávnostná derniéra, a čo je veľmi zaujímavé, zväčša v pôvodnom zložení, ako pred tými tridsiatimi rokmi. V roku 2005 sa rozhodli v divadle na Novej scéne v Bratislave zaradiť do repertoáru *Na skle maľované*, v réžii a choreografickom podaní Jána Ďurovčíka, v novšom, súčasnejšom javiskovom podaní. Hlavnú úlohu Jánošíka tu hral herec Ján Slezáček⁴⁸, predstavenie sa odohralo 150 krát. Muzikál hrali ešte aj v divadle Jonáša Záborského v Prešove, či v mestskom divadle v Žiline, kde sa nachádza v repertoári dodnes. Z uvedeného muzikálu bola dokonca vydaná kniha dvojice autorov Ernest Bryll a Ľubomír Feldek: *Na skle maľované / Z dreva vyrezané*. Kniha obsahuje texty Bryllovej hry *Na skle maľované* a Feldekovej hry *Z dreva vyrezané* spolu s fotografiami z ich inscenácií na Novej scéne v Bratislave a v Divadle Jozefa Gregora Tajovského vo Zvolene.

Jánošíkovskú tradíciu využili v hudobnej tvorbe aj pri tvorbe baletu *Jánošík*, kde libreto napísalo duo Ondrej Šoth a Zuzana Mistríková. V premiére sa uviedol 30. apríla 2010 v Štátnom divadle v Košiciach. Tvorcovia obrátili pozornosť na zbojníka Jánošíka, ktorého príbeh podali ako odľahčený, úsmevný, zbytočne nedramatizujúci, s vynikajúcou choreografiou Ondreja Šotha a Juraj Kubánka. S týmto baletom hosťovali už aj v Poľsku a to konkrétne 9. decembra 2010 v Radomi. Aj tu je teda vidieť, že aj v hudobnej tvorbe Jánošíkovská tradícia nepozná hranice a to naozaj doslova.

⁴⁷ DIVADLO NOVÁ SCÉNA: *Na skle maľované*. In: Nová scéna. [online]. [cit. 2011-03-18]. Dostupné na internete: <<http://www.nova-scena.sk/index.php?page=repertory&play=7>>.

⁴⁸ Vid' obrazové prílohy- obr. č.6.

4 JÁNOŠÍK V LITERATÚRE

4.1 Jánošík v slovenskej literatúre

Najstaršie písomne doložené umelecké dielo o Jánošíkovi pochádza z rukopisnej zbierky (tzv. *Mikulášskeho kódexu*) z roku 1781. Ide o anonymnú veršovanú skladbu *Pieseň o zbojníkovi Jánošíkovi (Pisen o Janosikowi Zbognikowy)*, ktorá vznikla zrejme už v prvej polovici 18. storočia. Keď sa však začítame do toho diela, zistíme, že nám pripomína skladbu *Smrť Jánošíkova* (1862) od Jána Bottu. Taktiež ide o oslavu slobodného života v horách a o obžalobu panskej zvole, ktorá oprávňuje chudobného na zboj.

Veľmi nezvyklý spôsob uverejnenia sa stal v roku 1785 v *Starých novinách literárního umění*, kde v júnovom čísle uverejnili *Znamenitú kázeň jedného kazateľa za dnů hlavního zbojníka Jánošíka*. Je to vlastne opis príhody jedného kňaza, ktorý sa stretol so zbojníkmi a nápadne pripomína povest', ktorá sa traduje najmä v poľskej histórii.

4.1.1 Prvé obdobie v literatúre

Bohuslav Tablic (1769-1832)

„V slovenskej literatúre najstaršie a prvotné zverejnenie dokladov jánošíkovskej a v širšom rámci zbojníckej tradície vôbec sa spája s menom Bohuslava Tablica. Tablic uverejnil r. 1809 v II. zväzku *Slovenských veršovcov* (107-137) dve skladby so zbojníckou tematikou, a to *Jakub Surovec, loupežník oravský a Jánošík, liptovský loupežník*.“⁴⁹ Ide vlastne o veršované skladby, ktoré podľa samotného Bohuslava Tablica pochádzajú zo starého rukopisu a ktoré on poopravil a trochu pozmenil. Čo však podmienilo vstup zbojníckej tematiky do literatúry, prečo Bohuslav Tablic použil tieto skladby?

Bohuslav Tablic bol veľmi vzdelaný a pokrokový človek. A Jánošíkovská tradícia mala prvky toho, aby sa stala náplňou v boji proti feudalizmu. Oslava túžby po slobode, voľnosti, oslava sily a hrdinstva, to všetko v sebe niesla Jánošíkova tradícia. Ľud miloval Jánošíka a jeho boj proti neprávosti. A preto Bohuslav Tablic neváhal použiť a upraviť tieto skladby a uverejniť ich v *Slovenských veršovcoch*. „*Od vystúpenia Bohuslava Tablica*

⁴⁹ MELICHERČÍK, A.: *Jánošíkovská tradícia na Slovensku*. Bratislava: Nakladateľstvo Slovenskej akadémie vied a umení. 1952.s. 87.

neopúšťa *Janošíkovská tradícia našu literatúru*.⁵⁰ Dá sa povedať, že toto je vlastne prvé obdobie rozvíjania janošíkovskej tradície, ktorá nesie pečať hlavne oslavy, obdivu hôrneho chlapca, oslavy túžby po voľnosti a slobode.

Pavol Jozef Šafárik (1795-1861)

Ďalším autorom, ktorý uviedol túto tematiku do literatúry bol Pavol Jozef Šafárik. Ide o dve skladby, vlastne jeho básnický debut, ktorý napísal ako 19 ročný, zbierka z roku 1814, ktorú vydal pod názvom *Tatranská múza s lýrou slovanskou*, v ktorej sú dve básne o Jánošíkovi a jeho družine a to *Stavění slovanských pacholkú* a *Poslední noc*. Táto zbierka vošla natrvalo do zbierky i pamäti národa a zohrala mimoriadne významnú úlohu. Keďže básnik požíva slovakizovanú češtinu, jeho Jánošík nie je slovenský, ale slovanský. Pavol Jozef Šafárik nadviazal bezprostredne na Bohuslava Tablica. Nie nadarmo vyšiel jeho debut na začiatku osvietenstva, ktoré je známe aj ako začiatok slovenského národného obrodzenia. A Šafárik opísal Jánošíka nielen ako stelesnenie najvyšších cností a hodnôt, ale aj ako hrdinu, bojujúceho za slobodu, ktorému pridal nesmrteľnosť. A tým z Jánošíka urobil národného hrdinu, v ktorom ľud vidí ideálneho bojovníka za ich práva. P. J. Šafárik sa k janošíkovskej, či zbojníckej tematike ešte vracia a v roku 1817 uverejňuje v *Prvotinách pěkných umění* zbojnícku ľudovú pieseň *O Jánošíkově smrti*.

Ján Čaplovič (1780-1847)

V roku 1829 napísal Ján Čaplovič etnograficko- cestopisnú prácu *Gemäle von Ungarn*. „*Jedna podkapitola v časti Čaplovičovej práce (Bewohner) má názov Räubner a je venovaná zbojníkom, a to najmä Jánošíkovi. Úroveň poznania určujú fakty obsiahnuté v rekonštrukcii Jánošíkovho životopisu spolu s verziami piesní o Jánošíkovi publikovaných Tablicom (na tieto pramene autor priamo poukazuje), ako aj informácie zo súdnych materiálov(nedokazuje však, že ich pozná.)*“⁵¹ V práci je spomenutý motív Jánošíkovho tajného pokladu, z Jánošíka rastie postava dobrého, štedrého zbojníka dobrodružnej ale neškodnej povahy.

Gašpar- Fejérpataky –Belopotocký (1794-1874)

V roku 1831 uverejňuje v *Novom a Starom vlasteneckom kalendári*, ktorý bol na roky 1831, 1832, a rok 1833 podrobný Jánošíkov životopis, ktorý spracoval podľa autentických protokolov zo súdnych pojednávaní s Jánošíkom. Tento uverejnený životopis zohral významnú úlohu v procese upevňovania janošíkovskej legendy v literatúre.

⁵⁰ MELICHERČÍK, A.: *Jánošíkovská tradícia na Slovensku*. Bratislava: Nakladateľstvo Slovenskej akadémie vied a umení. 1952. s. 116.

⁵¹ GOSZCZYNSKA, J. : *Mýtus o Jánošíkovi vo folklóre a slovenskej literatúre 19. storočia*. Bratislava: Interlingua, 2003. s. 53 .

„G. Fejérpataky- Belopotocký uvádza svoj článok o živote Jánošíka toto poznámkou: *K výstraze a aby nešlechtnosť a zlé skutky tým ve väčší ošklivosťi byly, podávam tento článok vĕrnĕ z originálu. Democritus ridens ožĭva teda i v 19. storočí v novom úbore.*“⁵²Práve teda práca G. Fejérpataky- Belopotockého prispela vo veľkej miere k spopularizovaniu Jánošíka a jeho života nielen v ľudovom podvedomí, ale aj v podvedomí autorov, tvorcov literatúry, pre ktorých bola táto téma dobrým inšpiračným zdrojom.

Ján Kollár (1793-1852)

Vo vzťahu k jánošíkovskej tradícii si zaslúži pozornosť aj Ján Kollár, ktorého zbojnícka tematika sa stala súčasťou jeho tvorby. V rokoch 1834-35 v *Národných spievankách* uverejnil niekoľko piesní so zbojníckou tematikou. Aj táto skutočnosť svedčí o tom, že popularnosť tejto tematiky rástla v slovenskom meštianskom prostredí. V roku 1832 vyšla nová verzia *Slávy dcéra*, rozšírená o dva sonety venované Jánošíkovi a jeho družine. Ale na rozdiel od predchádzajúcich autorov, Jánošík a jeho družina sa potulujú po uliciach pekla.

„*Na uliciach pekla stretne Slávy dcéra okrem iných i Jánošíkovu družinu: Uhrovčĭka, Surovca, Ilčĭka, Hrajnohu a nakoniec Jánošíka so svojim gajdošom. Veľkú pozornosť venuje Kollár najmä popisu Jánošíkovho výzoru, vzrastu a oblečenia. Slávy dcéra hneď poznáva v ňom Jánošíka, ktorý preskakoval jedle a buky a večne hajduchoval.*“⁵³ Jánošík tak nie je zbavený podoby svojho výzoru, uchováva podobu vytvorenú ľudovou tradíciou, avšak zbojníctvo je podľa básnika symbolom hriechu a zla a tak sú zbojníci v Kollárovom diele zosmiešňovaní, úbohí, pokorení, s pocitom viny. Kollár tak v práve vzniknutej zbojníckej legende upravuje tú časť, ktorá opisuje v zbojníkoch len ako ochrancov, odvážnych hrdinov, a poukazuje na to, že zbojníci často zbĭjali aj kvôli nízkym, prízemným pohnútkam. Postavenie Jánošíka a jeho vytvorený mýtus to však nijako neohrozilo. Dielo *Slávy dcéra* zohralo vo formotvornom procese štúrovskej literatúry dôležitú úlohu, bolo vzorom, ideálom, všestrannejšie vplývalo na rozvoj poézie.

⁵² MELICHERČĪK, A.: *Jánošíkovská tradícia na Slovensku*. Bratislava: Nakladateľstvo Slovenskej akadémie vied a umení. 1952. s. 87 .

⁵³ Taktiež: s.127 .

4.1.2 Štúrovské obdobie v literatúre

Druhé obdobie rozvíjania jánošíkovskej tradície v literatúre bezpochyby patrí novej generácii štúrovcov. „V období romantizmu- ktorý sa v slovenskej literatúre začal formovať v tridsiatych rokoch, ale zrelú podobu nadobudol až v rokoch štyridsiatych, čo sa spája s uzákonením slovenčiny a jej zavedením ako literárneho jazyka – Jánošík už bude neobmedzene vládnuť v literatúre a ostatných zbojníkov vytlačiť do úzadia“⁵⁴

Po jánošíkovskej tradícii siahli takmer všetci významní štúrovci ako Samo Chalúpka, Janko Kráľ, Ján Botto, M. M. Hodža. A vďačiť za to môžeme aj Ľudovítovi Štúrovi. To on dal podnet na to, aby sa siahalo po vlastných ľudových hrdinoch, medzi ktorých zaradil hlavne Jánošíka, ktorý podľa neho má všetky predpoklady, aby sa stal literárnym vzorom. Jánošík teda je podľa Štúra vhodný hrdina bojujúci za práva utláčaného národa. Tieto Štúrove prednášky z rokov 1842- 1844 podľa Joanny Goszczyńskiej boli prvý raz publikované v *Orle* v roku 1875, kolovali však aj v odpisoch, ktoré boli v tej dobe v prostredí slovenskej kultúrnej elity veľmi dobre známe. Treba však zdôrazniť, že nielen pozitívny vzťah Ľudovíta Štúra k jánošíkovskej, či zbojníckej tradícii bol jediný dôvod, prečo je Jánošík stále viac používaný v literatúre.

Záujem o folklór bol na Slovensku oveľa intenzívnejší ako kdekoľvek inde a aj zbojnícka téma bola veľmi v tom čase veľmi frekventovaná. Príčiny záujmu o folklór takto popísala J. Goszczyńska: „*Postava Jánošíka obsahovala prvky, ktoré vytvárali dobovo vzácnu zhodu so všeobecne akceptovanými črtami hrdinu, a navyše, zodpovedali romantickej hierarchii hodnôt. V ľudových legendách často opakované prvky z Jánošíkovho životopisu, ako aj informácie, ktoré sa postupne objavovali v historických materiáloch, poskytovali celý rad prvkov, ktoré sa výnimočne dobre kombinovali s predstavami romantikov.*“⁵⁵ Spisovatelia tak radi využili Jánošíkovu náklonnosť k vzbure, neustále zdôrazňovanie slobody, ktoré sa nachádzalo aj v ľudovej tvorbe a hlavne Jánošíkovu smrť v mladom veku. Jánošík sa teda stal, aj vďaka štúrovcom symbolom národných snažení. Veď hrdina a najmä slovenský, bol v tom čase veľmi potrebný. Jánošík bol pravým hrdinom, ktorý mal predpoklady nato, aby sa stal národným vzorom. A napriek tomu, že jánošíkovská tradícia podliehala rôznym premenám, v období

⁵⁴ GOSZCZYŃSKA, J. : *Mýtus o Jánošíkovi vo folklóre a slovenskej literatúre 19. storočia*. Bratislava: Interlingua, 2003. s. 69.

⁵⁵ Taktiež: s. 71.

romantizmu, teda v celom období štúrovcov plnil Jánošík symbol národno- obrodeneckých snažení.

Štefan Marko Dexner (1822-1892)

Medzi prvými siahol spomedzi štúrovcov po jánošíkovskej tematike Štefan Marko Dexner. Gašpar F. Belopotocký v roku 1845 uverejnil v *Slovenskom pozorníku* veršovanú gemerskú povesť *Poklad Jánošíkov*. V tomto istom roku 1845 publikoval Štefan Marko Dexner v prvom ročníku *Orla Tatranského* dielo *Poklad Jánošíka*. Bola to vlastne predtým uverejnená balada Gašparom F. Belopotockým, ale prebásnená do štúrovskej slovenčiny, ktorá nadväzovala na ľudovú povesť o Jánošíkovom poklade. Jánošík je v tejto balade druhoradý, zbojník je stále slobodný, bezstarostný, spätý s prírodou. Napriek tomu, že Dexner do textu ešte nevkladá národno- obrodenecké snaženia, táto prebásnená povesť je dôležitou súčasťou romantickej literatúry. Tento fakt zdôrazňuje J. Goszczyńska: „ *Je príkladom povyšovania nových folklórnych námetov na literárnu úroveň. Okrem toho, vo veľkej miere sa zaslúžil o popularitu postavy Jánošíka, a to najmä preto, lebo Daxnerova balada bola zaradená do čítaniek, ktoré sa v 60. rokoch začali zavádzať na slovenských gymnáziách.*“⁵⁶

Samuel Ormis Zdychavský (1824-1875)

Rastúci záujem o postavu zbojníka Juraja Jánošíka medzi štúrovcami dokazuje aj Samuel Ormis Zdychavský a to napísaním diela *Jánošík*, kde Jánošík vystupuje ako ochranca chudobných a biednych, táto hra však dlho ostala iba v rukopise, tlačou vyšla až v roku 1919 v Prahe. Treba však uviesť, že toto dielo sa mu moc nevydarilo. „*Jeho hra je iba papierový, od života odtrhnutý, obsahove pomýlený pokus mladého, rozorvaného človeka.*“⁵⁷ Ale ak aj nie je nejako hlboko hodnotné, ostal aspoň dôkaz o zvyšujúcom záujme o zbojnícku tematike.

Samo Chalúpka (1812- 1883)

Rozhodujúcu úlohu vo formovaní pohľadu na Jánošíka v slovenskej nielen romantickej literatúre mal práve Samo Chalúpka. Samo Chalúpka sa venoval Jánošíkovskej tematike tri krát. Ako prvý vkladá do jánošíkovskej tematiky okruh národno- oslobodeneckej témy a v roku 1846 v II. ročníku *Orla Tatranského* uverejňuje báseň *Jánošíkova náumka*. Jánošíkovská tematika nadobúda novú formu. Treba zdôrazniť, že Samo Chalúpka ako

⁵⁶ GOSZCZYŃSKA, J. : *Mýtus o Jánošíkovi vo folklóre a slovenskej literatúre 19. storočia*. Bratislava: Interlingua, 2003. s. 76.

⁵⁷ MELICHERČÍK, A.: *Jánošíkovská tradícia na Slovensku*. Bratislava: Nakladateľstvo Slovenskej akadémie vied a umení. 1952. s. 127.

jediný zo štúrovcov sa zúčastnil poľskej vzbury v roku 1830 (povstanie, ktoré vypuklo v novembri roku 1830 v Varšave, časť vtedajšieho poľského kráľovstva, ktoré bolo pod nadvládou Ruska, vládol Cár Mikuláš I., poľskí šľachtici sa vzbúrili proti nadvláde Ruska, spoliehali sa na pomoc Francúzska, povstanie bolo roku 1831 potlačené). Z tejto revolúcie si odniesol Samo Chalúпка znalosť poľskej revolučnej lyriky a neváhal ju použiť. Znova sa stretávame s hlbokým prepojením, aj značným ovplyvňovaním nielen tradície, kultúry, ale aj literatúry navzájom medzi Poľskom a Slovenskom. „V básni *Jánošíkova náumka, ktorá pravdepodobne vznikla v roku 1845 alebo 1846, a neskôr bola pomenovaná ako Likavský väzeň, Jánošík je stvárnený ako národný hrdina, ktorý je schopný realizovať ideu slobody a jeho národnostné povedomie je plne vyvinuté.*“⁵⁸ Postavenie Jánošíka sa v literatúre mení, stáva sa z neho hrdina, odovzdáva sa boju za národnú slobodu.

Samo Chalúпка sa venuje Jánošíkovi ešte dvakrát, v roku 1860 v *Sokolovi* publikuje v roku 1860 báseň *Junák*⁵⁹. V roku 1868 vydáva *Spevy*, básnickú zbierku, v ktorej uverejňuje aj báseň *Kráľohorská*⁶⁰ v ktorej sa tiež venuje zbojníckej téme.

Ján Botto (1829- 1881)

Ján Botto je autor, ktorého diela patria do zlatého fondu slovenskej literatúry. Aj on sa tejto tematike venuje dlhšie. „ *Roku 1846 zjavuje sa v levočskom rukopisnom zábavníku Holubica Pieseň Jánošíkova, ktorej autorom je mladý Ján Botto.*“⁶¹ Ide o parafrázu ľudových rozprávání a jarmočných piesní. Po roku 1848 sa k postave Jánošíka vracia v diele *Smrť Jánošíkova*.⁶² Podľa Joanny Goszczyńskiej na tejto básnickej zbierke pracoval desať rokov, pripravil ju na publikovanie, avšak, skladba nemala konečnú podobu, dielo publikoval v roku 1862 v almanachu *Lipa II*. Keďže ho, podľa jeho vlastných slov, inšpirovala ľudová tvorba, niektoré časti textu prerobil, text poskracoval, ale aj podoplňoval. V roku 1880 vychádza ďalšie vydanie v *Spevoch*, trochu pozmenené od pôvodného textu. Bottov Jánošík má prvky ľudového hrdinu, ale nadobúda aj prvky romantického hrdinu, venuje sa posledným chvíľam života hrdinu a jeho smrti. „*Botto- v súlade s historiozofickými smernicami vytvárania mýtov- vo svojej skladbe heroizoval*

⁵⁸ GOSZCZYŃSKA, J. : *Mýtus o Jánošíkovi vo folklóre a slovenskej literatúre 19. storočia*. Bratislava: Interlingua, 2003. s. 118.

⁵⁹ CHALUPKA, S.: *Junák*. Zlatý fond denníka SME. [online]. [cit. 2011-03-19]. Dostupné na internete: <http://zlatyfond.sme.sk/dielo/227/Chalupka_Junak/bibliografia>.

⁶⁰ CHALUPKA, S.: *Kráľohorská*. Zlatý fond denníka SME [online]. [cit. 2011-03-19]. Dostupné na internete: <http://zlatyfond.sme.sk/dielo/233/Chalupka_Kraloholska/bibliografia>.

⁶¹ MELICHERČÍK, A.: *Jánošíkovská tradícia na Slovensku*. Bratislava: Nakladateľstvo Slovenskej akadémie vied a umení. 1952. s.123.

⁶² BOTTO, J: *Smrť Jánošíkova*. In.: Zlatý fond denníka SME [online]. [cit. 2011-03-20]. Dostupné na internete: <http://zlatyfond.sme.sk/dielo/85/Botto_Smrt-Janosikova/2>.

postavu zbojníka, vtelil do neho ideu slobody, povzniesol ho nad úroveň národného hrdinu.“⁶³ Táto báseň je krásnou, poetickou oslavou ľudového hrdinu, bojovníka za slobodu a ani hádam netreba zdôrazniť, že si získala veľkú popularitu a zakorenila sa v kolektívnom vedomí a neskôr bola často pre vydávajúcich autorov vzácnym citačným prameňom. Za všetko hovorí vyjadrenie sa Svetozára Hurbana Vajanského, ktorý keď recenzoval túto báseň, v *Národných novinách* v roku 1880 napísal: „*My by sme sa mali postarať o veľké rozšírenie básne tejto nielen medzi inteligenciou, ale aj medzi prostým ľudom. Ona by vychovala ľud k slobode. Jánošík je v Bottovom zmysle ten pravý demokrat, je ten pravý horliteľ za rovnosť a bratstvo všetkých ľudí. To, čo západné vzdelané národy vyslovili frázou, to je náš Jánošík svojou osobou, svojím jestvovaním. Jeho zrodilo najväčšie potlačovanie- on je ten pravý tlmočník tých lepších citov ľudu, v jánošíkovskej postave vidíme túžby, nádeje, bôle i ideály svojho ľudu.*“⁶⁴ A možno aj táto recenzia spôsobila, že vo vytváraní Jánošíkovského mýtusu najväčšiu úlohu zohrala nesporne Bottova *Smrť Jánošíkova*.

Janko Kráľ (1822-1876)

Ďalším zo štúrovcov, ktorý sa tejto tematike venoval bol bezpochyby Janko Kráľ. Počas jeho života však jeho diela so zbojníckou tematikou neboli publikované, možno aj z dôvodu jeho radikalizmu, čo moc do štúrovskej koncepcie o chápaní Jánošíka, ako národného hrdinu zidealizovaného, nepasovalo. „*Tvorba Janka Kráľa, postupne objavovaná z rukopisov, od konca 19. storočia bola síce publikovaná, ale širšej kultúrnej verejnosti bola sprístupnená až v 50. rokoch 20. storočia.*“⁶⁵ Takto zachované ostali *Výlomky z Jánošíka*, ktoré sú približne z rokov 1844-1847. V nich však poníma Jánošíkovskú tradíciu inak ako jeho predchodcovia. Neopisuje Jánošíka ako hrdinu, ktorý má čarovnú moc, ani neospevuje jeho činy. Jánošík je tu realistický, bez čarovného opasku, či valašky, bez pomoci rôznych víl, či čarodejníc. Podľa Andreja Melicherčíka sa zachovali dôkazy o tom, že Janko Kráľ zbieral po Slovensku rôzne údaje o živote Jánošíka. Taktiež je známe, Janko Kráľ nakreslil aj niekoľko portrétov, týkajúcich sa Jánošíka. Pochádzal z Liptovského Mikuláša, teda miesta, kde Jánošík bol súdený. Janko Kráľ si našťudoval aj súdne spisy z procesu. Či to nesvedčí o tom, že sa tejto tematike chcel venovať rozsiahlejšie? Všetko nasvedčuje tomu, že sa aj venoval, dokonca existujú určité

⁶³ GOSZCZYNSKA, J. : *Mýtus o Jánošíkovi vo folklóre a slovenskej literatúre 19. storočia*. Bratislava: Interlingua, 2003. s. 118.

⁶⁴ MELICHERČÍK, A.: *Juraj Jánošík Hrdina protifeudálneho odboja Slovenského ľudu*. Bratislava: Osveta, 1963. s. 140.

⁶⁵ GOSZCZYNSKA, J. : *Mýtus o Jánošíkovi vo folklóre a slovenskej literatúre 19. storočia*. Bratislava: Interlingua, 2003. s. 78 .

dohady o tom, že jeho básne *Janko, Žobráka Zbojníková balada* mali byť súčasťou nejakej väčšej lyricko-epickej skladby. Ak sa aj tak stalo, dôkazy o tom neexistujú, zachovali sa len tieto básne.

Michal Miloslav Hožda (1811-1870)

Ani Michal Miloslav Hožda nevynechal jánošíkovskú tematiku. Napísal dielo *Matadora*. Je to lyricko-epická skladba, ktorá vznikla rokoch 1853- 1857, je to dielo výnimočného významu. Ide o najrozsiahlejšiu skladbu slovenského romantizmu, celé dielo nikdy nebolo publikované. Fragmenty (časti, zlomky) boli doteraz vydané dvakrát a to v rokoch 1910- 1913 vychádzajú v *Slovenských pohľadoch* a potom v knihe P. Vongreja *Zlomky z romantizmu* v roku 1982. Jánošíkovi je prisudzovaná úloha Mesiáša, ktorý má za úlohu vykúpenie národa. „ V obšírnej skladbe obsahujúcej viac než 20 000 veršov, sa Hožda podľa vzorov veľkých romantikov podujal zúčtovať s dejinami vlastného národa a súčasne načrtnúť nové perspektívy, ktoré stoja pred národom po roku 1848.“⁶⁶ Skladba sa skladá z dvoch častí, z úvodu, ktorý možno chápať ako samostatnú časť a z rozsiahleho rozprávania o Jánošíkovi. Jánošík sa v tomto diele stáva národným hrdinom s tým, že na svojej ceste musí podstúpiť morálnu obnovu. A práve ináč Hoždom videný Jánošík nie je akceptovaný ani vydaný. Hožda sa ihneď po ukončení *Matadory* snažil svoje dielo publikovať, čo mu aj bolo prisľúbené, avšak nikdy sa tak nestalo. A tak táto lyricko-epická skladba ostala dielom nepublikovaným, zabudnutým, podceneným a zrejme aj opovrhnutým. Ako uvádza Goszczyńska, rukopis tohto diela sa nachádza v Literárnom archíve Matice slovenskej v Martine.

4.1.3 Jánošík v slovenskej literatúre do roku 1900

Z týchto rokov pochádza ešte niekoľko ďalších diel s jánošíkovskou tematikou. V roku 1860 uverejňuje v prvom ročníku *Sokola* Jakub Graichmann báseň *Hôrni chlapci*, kde píše o presvedčení o tom, že ešte príde Jánošík, ktorý dá národu slobodu.

V roku 1861 uverejňuje v *Černokňazníkovi* Viliam Paulíny Tóth báseň *Jánošík s milou*, kde opisuje Jánošíka so svojou milou a ich lásku.

⁶⁶ GOSZCZYŃSKA, J. : *Mýtus o Jánošíkovi vo folklóre a slovenskej literatúre 19. storočia*. Bratislava: Interlingua, 2003. s. 78 .

V roku 1862 vychádza divadelná hra Viliama Paulínyho Tótha pod pseudonymom Ján Bobula *Jánošík*. Vydanie tejto divadelnej hry môžeme označiť za zlom v chápaní tejto tematiky na Slovensku. „ *Po prvý raz tu v slovenskej literatúre vystupuje Jánošík ako syn zámožného sedliaka, ktorý dal svojho syna do školy na to, aby sa vyučil za kňaza.*“⁶⁷

Jánošík teda v tejto hre vystupuje nielen ako príslušník vyššej triedy, ale ešte aj ako študent kňazstva, čo dovtedy v literatúre použité nebolo.

Po jánošíkovskej tradícii siahol aj Jonáš Záborský, väčšinou autor dramatických diel, a to hneď dvoma dielami. V roku 1867 vychádza ako príloha k časopisu *Sokol* dráma *Jánošíkova večera. Činohra v štyroch dejstvách s úzadím historickým*.⁶⁸ Druhé dielo *Smrť Jánošíkova* bolo vydané až po jeho smrti, v roku 1894 v *Slovenských pohľadoch*, kde je Juraj Jánošík vykreslený ako dobrý hrdina, dobrodinec ľudu, ochotný za ľud položiť svoj život.

V roku 1871 Gustáv Lojko- Tisovský vydáva *Vybrané básne*, v ktorých sa nachádzajú dve skladby s Jánošíkovskou tematikou a to *Jánošíkov stôl a Jánošíkova podkova*.

V roku 1875 vydáva Ján Čajak ml. zbierku básni, pod názvom *Jánošíkova náhrada*.

Miško Skačanský v roku 1880 vydáva svoje dielo- hru, ktorá má päť dejstiev pod názvom, ako ináč *Jánošík*. „*Jeho smutnohra, vydaná r. 1880, celou svojou náplňou dokazuje, že Bobulovo semeno v určitej časti slovenskej buržoázie padlo do úrodnej zeme, pretože to, čo naznačil Bobula, to Skačanský do veľkej miery doviedol do dôsledkov.*“⁶⁹ Jánošík je nemanželským dieťaťom zemana a zamiluje sa tiež do dcéry zemana, ale tento zabil jeho rodičov. Toto všetko privádza Jánošíka do záhuby.

V roku 1894 vydáva v Amerike, v New Yorku Gustáv Maršall- Petrovský, tzv. dolnozemský Slováč, ktorý sa narodil v Báčskom Petrovci, dnešná časť Srbska, dvojdielny historický román *Jánošík, kapitán horských chlapcov. Jeho búrlivý život a desná smrť*. V tomto historicko- životopisnom románe je Jánošík hrdinom, ktorý bojuje za slobodu pre svoj utláčaný národ, je mýtickým hrdinom, s výnimočným výzorom a dokonalou povahou. „*Vyznačuje sa čarodejnou silou, odvahou, bojovým umením, stálosťou citov tak ľúbostných, ako aj priateľských, lojálnosťou voči panovníkovi, ako aj dodatočnými, doplnkovými atribútmi ako: výnimočná telesná krása, inteligencia, resp. chytrosť*

⁶⁷ MELICHERČÍK, A.: *Juraj Jánošík Hrdina protifeudálneho odboja Slovenského ľudu*. Bratislava: Osveta, 1963. s.150.

⁶⁸ ZÁBORSKÝ, Jonáš: *Jánošíkova večera*. In: Zlatý fond denníka SME 2009. [online]. [cit. 2011-03-23]. Dostupné na internete: <http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1040/Zaborsky_Janosikova-vecera/bibliografia>.

⁶⁹ MELICHERČÍK, A.: *Juraj Jánošík Hrdina protifeudálneho odboja Slovenského ľudu*. Bratislava: Osveta, 1963. s.150.

a *prefíkanosť*.“⁷⁰ Pre veľký čitateľský záujem bol tento román publikovaný viackrát, v rokoch 1894 až 1905 až trikrát, neskôr sa stal aj námetom na film.

Dá sa povedať, že týmto dielom na určitú dobu zbojnícka tematika upadá do úzadia. Nie však na dlho, jánošíkovská tradícia sa na Slovensko, a nielen naň vracia, a to už nie len v písanej forme.

4.1.4 Jánošík po roku 1900

V roku 1933 sa ujíma tvorby a o Jánošíkovi píše Ján Hrušovský a to v diele *Jánošík*. Jedná sa o historicko- dobrodružný román, ktorý vychádza na pokračovanie v Slovenskej politike, neskôr bolo toto dielo vydané aj knižne v štyroch častiach. Hlavný hrdinom, ako už naznačuje nadpis je samozrejme Juraj Jánošík opisuje tu však aj život a postavenie Slovákov počas 18. storočia.

Veľmi známou autorkou, ktorá sa tiež rozhodla spracovať túto tematiku bola aj Mária Rázusová – Martáková. V roku 1943 vydáva veršovanú drámu *Jánošík*, ktorá sa skladá z piatich dejstiev, z ktorého každé jedno zachytáva určité štádium Jánošíkovho zbojníckeho života. Mária Rázusová- Martáková kultivovane spracovala túto tematiku, dôraz kládla skôr na Jánošíkovu životnú filozofiu a dôvody jeho zbojníctva, na úsilie dosiahnuť spravodlivejší svet. Tejto tematike sa venovala aj v tvorbe pre deti a to dokonca dvakrát. Prvýkrát, keď vydala knihu v roku 1955 *Rozprávky o Jánošíkovi*, túto knihu dokonca ilustroval národný umelec Martin Benka a neskôr v roku 1962 v knihe *Junácka pasovačka*. Ide samozrejme o poviedky o Jánošíkovi a zbojníkoch v podobe rozprávok.

Tejto téme sa venovali z významných slovenských autorov a to napríklad Ján Poničan, keď v roku 1973 napísal sociálnu baladu *Jánošíkovci*, aj Milan Ferko, ktorý v roku 1978 napísal trojzväzkový román *Jánošík*, ale aj Margita Figuli v diele z roku 1980 *Balada o Jurovi Jánošíkovi*, či Anton Marec, keď v roku 1994 vyšla kniha 33 povestí *Jánošík, Jánošík*.

20. storočie prináša vzrast záujmu o jánošíkovskú tematiku hlavne u literárnych vedcov a historikov.

⁷⁰ GOSZCZYNSKA, J. : *Mýtus o Jánošíkovi vo folklóre a slovenskej literatúre 19. storočia*. Bratislava: Interlingua, 2003. s. 158.

„Slovenská historiografia a disciplíny s ňou príbuzné venovali dostatočnú pozornosť fenoménu zbojníctva a osobnosti Juraja Jánošíka.“⁷¹

Z historicko-náučnej odbornej literatúry treba zdôrazniť diela autora Andreja Melicherčika, významného etnografa a literárneho historika, ktorý sa jánošíkovskej tradícii venoval celý život a dôkladne prebádal históriu a všetky dostupné materiály, či pramene. Andrej Melicherčík zasvätil svoj život národopisnému bádaniu a svojimi dielami sa natrvalo zaradil do dejín slovenskej etnografie a folkloristiky. Výsledky svojho celoživotného bádania publikoval hneď v niekoľkých dielach, venovaných jánošíkovskej tradícii. V roku 1952 vychádza v Bratislave dielo *Jánošíkovská tradícia na Slovensku*, ktorá sa neskôr dočkala aj druhej časti, v ktorej sa autor venuje stvárneniu jánošíkovskej tematiky v tvorbe slovenských spisovateľov. V roku 1956 vychádza v Prahe kniha *Juraj Jánošík, hrdina protifeudálneho odboja slovenského ľudu* a v roku 1963 v Bratislave *Jánošík junošík*.

Ďalšou autorkou, ktorá zasvätila svoj život skúmaniu folkloristiky a zbojníckej tradície bola Viera Gašparíková, etnologička a vedecká pracovníčka. Písala knihy ako vedecké, tak aj rozprávkové, v roku 1979 bola vydaná kniha *Povesti o zbojníkoch zo slovenských a poľských Tatier*, v roku 1988 napísala knihu *Jánošík. Obraz zbojníka v národnej kultúre*. V oboch knihách sa dôkladne venuje výskumu zbojníctva v karpatskej oblasti, povestiam, dielam a rozpravám o Jánošíkovi a zbojníkoch.

Jozef Kočiš, tento významný historik a archivár, je ďalším autorom, ktorý sa podieľal na tvorbe diela o Jánošíkovi a to v diele *Neznámy Jánošík*, ktoré vyšlo v roku 1986 v Martine. Ide o odbornú publikáciu, v ktorej prináša netradičný pohľad na Jánošíka a vnáša nové svetlo do histórie jeho života.

4.2 Jánošík v poľskej literatúre

Aj v poľskej literatúre má Jánošík svoju bohatú históriu, možnože nie až takú, ako na Slovensku, ale má. Ved' dodnes sa traduje, a to najmä v Karpatskej oblasti, že Jánošík je poľský hrdina.

Ako prvý spomedzi Poliakov bol v roku 1884 August Wrześniowski s dielom *Hystorya o Janosiku. Pamięci Towarzystwa Tatrzańskiego*.⁷²

⁷¹ KRÍŽANOVÁ, Z.- HORVÁTHOVÁ, M. : *Juraj Jánošík*. Bratislava: Perfekt, 2004. s. 5.

Ako ďalší, ktorý sa ujal Jánošíkovskej tematiky bol Kazimierz Przerwa Tetmajer, básnik a prozaik poľskej literatúry, jeden z jeden z najvýznamnejších predstaviteľov poľskej moderny, a to v roku 1905 v diele *Legenda o Janosikowej śmierci*⁷³. V Poľsku je veľmi známy jeho kladný vzťah k Tatrám, čo dokazuje aj jeho tvorba, v ktorej kombinuje folklór s prírodou a zbojníctvom. V tomto diele sa nachádzajú určité zhody s dielom Jonáša Záborského *Smrt' Jánošíkova*, dokonca určité časti refrénov sú rovnaké, o čom píše v svojej knihe aj Joanna Goczoszyska, keď cituje Kazimierskeho: „*Tých dvanásť veršov je doslovným prekladom Záborského, slovenského básnika.*“⁷⁴ Znova sa ukazuje úzke prepojenie slovenskej a poľskej tradície, ktorá prerastá aj do literatúry. Okrem iného napísal ešte básne so zbojníckou tematikou ako „*Pieseň lupiča Jassko, O Janosikowym turnaj, Balada o Janošík a Szalamonównie Jadwiga, The Legend of Jánošík smrti, Ako Janošík tancuje s cisárovnou.*“⁷⁵ Kazimierz Przerwa Tetmajer, ak sa tak dá povedať, položil základy jánošíkovskej legendy v poľskej literatúre a hlavne na základe jeho tvorby si mnoho Poliakov myslí, že je Jánošík je poľskej národnosti a pochádza z Podhalia.

Báseň s názvom *Jánošík* napísala aj Zofia Urbanowska, ktorá sa inšpirovala povest'ami.

Ďalším autorom, ktorého zaujala zbojnícka téma je Zdzisław Wróbel, ktorý vydal knihu v roku 1929 v Čestochovej pod názvom *Zbojnictwo na Podhalu*.

V roku 1936 vyšla rozprava *Jánošíkov proces* od Jozefa Krzyzanowského, ktorá vrhla nové svetlo na Jánošíkov život. Keďže autor je skúsený právnik, je to veľmi cenná reedícia Jánošíkovho procesu, spoľahlivo a dobre zdokumentovaná, ktorá sa preto neskôr používa ako podklad na spracovanie Jánošíkovho životopisu.

Stanisław Ryszard Dobrowolski využil Jánošíkovskú tematiku hneď dvakrát. Prvý krát sa tak stalo v roku 1937 v poézii a to dielom *Janosik z Tarchowe a v roku 1955 v próze Baśń o Janosiku*.⁷⁶

Stanisław Nędza-Kubiniec bol ďalším autorom, ktorý vydal báseň pod názvom *Poemat o zbójniku, który chciał porównać świat* a to v roku 1947.

⁷² ŠKOLSKÁ KNIŽNICA SGŽP: Jánošík bol popravený. In.: Školská knižnica SGŽP. [online]. [cit. 2011-03-19]. Dostupné na internete: <<http://kniznica-sgzp.webnode.sk/news/juraj-janosik-bol-popraveny/>>.

⁷³ TETMAJER, K.P.:Legenda o Janosikowej śmierci. In: Kulturalna Polska. [online]. [cit. 2011-03-19]. Dostupné na internete: <<http://przerwa-tetmajer.klp.pl/a-2157-6.html>>.

⁷⁴ GOSZCZYNSKA, J. : *Mýtus o Jánošíkovi vo folklóre a slovenskej literatúre 19. storočia*. Bratislava: Interlingua, 2003. s. 123.

⁷⁵ KRZYZANOWSKI, J.: Tetmajer Kazimierz Przerwa. In: Tatry .[online]. [cit. 2011-03-19].Dostupné na internete:<<http://z-ne.pl/t.haslo.5114.html>>.

⁷⁶ WORDPRESS: Basn-o-janosiku. In: Wordpress.[online]. [cit. 2011-03-19]. Dostupné na internete: <<http://jarmila09.wordpress.com/2011/02/23/basn-o-janosiku/>>.

Vladimír Ochmanskí v roku 1950 vydáva dielo *Zbójnictwo góralskie. Z dziejów walki klasowej wsi góralskiej*, v ktorom sa však snaží podať Jánošíka ako národného hrdinu, podobného marxistickým ideálom.

„V súvislosti s problematikou, ktorá nás zaujíma, je hodno spomenúť dielo Z. Piaseckého o karpatskom zbojníctve, kde rozoberá túto tému predovšetkým z folklórneho hľadiska a mapuje jeho miesto v poľskej literatúre.“⁷⁷ Ide o dielo *Byli chłopcy, byli... Zbójnictwo karpackie – prawda historyczna, folklor i literatura polska*, vydané v roku 1973 vo Varšave. Túto knihu vydáva na základe dlhoročného výskumu venovaného poľskému folklóru a histórii.

Tadeusz Kwiatkowski vydáva v roku 1972 komiks s názvom *Janosik*. Ide o šesťzväzkový komiks a je považovaný za jeden z najlepšie umelecky stvárnených diel.

Joanna Goszczyńska je jednou z poľských autoriek, ktorá sa zameriava najmä na problematiku národných mýtov a histórii, prednáša na katedre slavistiky vo Varšave a je autorkou viacerých významných diel, známych aj v zahraničí. V roku 2001 vo Varšave vychádza publikácia *Mit Janosik w folklorze aj literaturze slowackiej XIX Wieku*. Kniha je výsledkom dlhoročného štúdia zbojníka Juraja Jánošíka, ktorého sláva ďaleko prerástla hranice Karpát. Autorka diela sa zamerala na mýtus o Jánošíkovi vo folklóre a literatúre 19. storočia. Práca je zameraná historicky, nachádzajú sa v nej úryvky z literárnych diel, autorka vychádza z dôkladnej znalosti doteraz publikovanej ako poľskej, tak aj slovenskej literatúry, ako i z archívnych prameňov. Takto dôkladne spracovaná problematika z hľadiska literárnej vedy je dobrým a spoľahlivým prameňom k objasneniu pôsobenia Juraja Jánošíka v literatúre.

Z novodobej literatúry, je jedným z autorov na ktorých nesmieme je **Andrzej Stanisław Sroka**, poľský historik a špecialista v odbore stredovekých štúdií. V roku 2004 vychádza dielo *Janosik i jego poprzednicy w zbójnickim rzemiośle w Karpatach*. Toto dielo prináša zaujímavý a hlavne pravdivý pohľad na zbojníka Juraja Jánošíka, podložený štúdiom všetkej dostupnej a publikovanej literatúry a taktiež archívnych materiálov. Kým v slovenskom prostredí sa vníma ako symbol boja proti sociálnemu, a v istých obdobiach aj národnostnému útlaku, Poliaci ho dodnes vnímajú predovšetkým iba ako legendárnu postavu. Autor tu realisticky vyvodzuje zaujímavé závery na tému vzájomnej poľsko-slovenskej rivality v stále opakujúcej sa tematike „vlastníctva“ Jánošíka.

⁷⁷ SROKA, A., S.: *Jánošík, pravdivá história karpatského zbojníka*. Bratislava: GORALINGA, 2009. s. 9.

O tom, že jánošíkovská tradícia je ešte stále živá, ako v Poľsku tak aj na Slovensku svedčí aj kniha *Imię Janosika... : Zbójnictwo karpackie* od autora Andrzeja Jazowského. Autor je známym odborníkom na históriu, zameranú najmä na oblasť Oravy a Spiša, aj v tomto diele rieši problematiku karpatských zbojníkov, zameriava sa na etnické, jazykové a kultúrne dedičstvo, prináša nový, iný pohľad na históriu Poľska a celej strednej Európy v tomto období. Čo je však tiež veľmi zaujímavé, kniha je vydaná v Krakove, vo vydavateľstve Spolok Slovákov v Poľsku. Taktiež v roku 2007 vydáva historickú drámu v troch dejstvách venovanú tiež postave Jánošíka s názvom *Janosik : dramat historyczny w trzech aktach*. Jánošík však žije nielen v literatúre, ale prešiel aj do filmu.

5 JÁNOŠÍK V SLOVENSKEJ KINEMATOGRAFII

5.1 Jánošík (1921)

Rok uvedenia: 1921

Žáner: dráma, historický, dobrodružný, poetický

Krajina: Československo

Réžia: Jaroslav Siakel'

Námet: Gustáv Maršall - Petrovský (román "Jánošík, kapitán horských chlapcov - jeho búrlivý život a desná smrť"), Jiří Mahen (divadelná hra)

Scenár: Jozef Žák - Marušiak

Kamera: Daniel Siakel' (americký negatív), Oldřich Beneš (čs. negatív)

Architekti: Ondrej Kováčik (exteriéry), Bohuslav Šula (ateliéry)

Návrhy kostýmov: František Horlivý

Produkcia: Ján Závodný

Výroba: Tatra Film Corporation⁷⁸

Kde asi začať hľadať korene natočenia prvého filmu, ak nie v literatúre? Ako som už spomínala, Gustáv Maršall Petrovský vydáva v Amerike dobrodružno - historický román *Jánošík, kapitán horských chlapcov. Jeho búrlivý život a desná smrť*. Keďže kniha vyvolala veľký záujem, hlavne u amerických Slovákov a vystaľovalcov, začalo sa aj iniciovanie natočenia filmu. „V novembri 1920 bola americkými Slovákami v Chicagu založená Tatra Film Corporation, za účelom nakrúcania filmov v starej vlasti.“⁷⁹ Majiteľom tejto firmy bol samozrejme taktiež Slovak, Ján Závodný. Výrobou filmu poverili bratov Sikeľovcov : Daniela a Jaroslava. Kým Jaroslavovi bola zverená réžia, Danielovi prischla kamera. Film sa natáčal v roku 1921 na Slovensku, od júna do augusta, záverečné scény sa dokrúcali v Prahe⁸⁰. Hlavnú úlohu Jánošíka zverili do rúk českého, vtedy veľmi obľúbeného herca Theodora Pišťeka, jeho milú Aničku hrala dovtedy verejnosti neznáma Mária Fábryová. Príbeh sa odohráva ako rozprávanie baču

⁷⁸ LAURENČÍKOVÁ, K. : Jánošík(1921). In: Terchová pre všetkých, n.o.[online]. [cit. 2011-03-20]. Dostupné na internete: <<http://janosik.terchova-info.sk/janosik-1921/>>.

⁷⁹ DANEČEK, T.: Návraty. Jánošík-Skanzen na filmovom plátne. In: Kinema. [online]. [cit. 2011-03-20]. ISSN 1336-4197. Dostupné na internete: <<http://www.kinema.sk/clanok.asp?id=19305>>.

⁸⁰ Vid' obrazové prílohy- obr. č .7.

o Jánošíkovi skupinke turistov, skôr sa však sústreďuje na vykreslenie poddanského života a života bohatej šľachty. V rozprávaní príbehu tvorcovia uplatnili princíp retrospektívy a paralelných dejov, tento dej však s niektorými dobrodružnými či westernovými motívmi poukazuje na inšpiráciu vtedajším americkým filmom. Ale v tom čase, aj vzhľadom k tomu, že to bol nemý film, a taktiež prihliadajúc k tomu, že hlavná predstaviteľka Aničky bola prvý krát pred kamerou, si však dovoľím poznamenať, že je porovnateľný s najlepšimi filmami tej doby. Spojenie oživenej národnej tradície s populárnou dobovou filmovou štylizáciou vyústilo do diela, ktoré patrí medzi výnimočné filmové prejavy. Samozrejme, aj tu však treba hľadať politické pozadie, Jánošík je znova hrdinom, ktorý bojuje proti nadvláde a útlaku.

„Citát z dobového plagátu filmu svedčí o silnej národnobuditeľskej úlohe filmu: Jánošík je symbolom boja proti maďarskému zemanstvu, ktoré slovenský ľud utláčalo a držalo v putách. Dnes, keď slovenský národ púšťa sa na voľných krídlach k voľnému letu, aby sa dostal na svetové závody, naši americkí bratia pomáhajú i v tejto práci, ba novou silou idú za vytknutým cieľom.“⁸¹

Premiéry mal dve, americkú aj slovenskú. 1.12.1921 v Chicagu a 3.1.1922 v Žiline. Vo vtedajšom Československu film zaznamenáva veľký úspech, tržby vtedy dosiahli takmer 19 miliónov korún. Samozrejme, v tom čase to bol nemý film, a žiaľ z dôvodu nedostatku peňazí nemal anglické titulky a teda mohli ho premietat' len americkým Slovákom, čo bolo na značnú škodu. Napokon ho Závodný uložil do garáže, kde čakal na svoje znovuobjavenie celé desaťročia. Keď Ján Závodný dostal list od Slovenského filmového ústavu, osobne ho ako 80 ročný priniesol na Slovensko.

„Film sa však v neskoršom období považoval za stratený. Po 50-tich rokoch sa podarilo zistiť, že leží v chicagskej garáži pôvodného producenta Jána Závodného. Ten americkú kópiu venoval Slovenskému filmovému ústavu, hoci časti filmu boli značne poškodené a niektoré aj zničené. V roku 1975 bol Jánošík zreštaurovaný filmovým historikom Ivanom Rumanovským a dodatočne ozvučený hudbou Jozefa Malovca.“⁸²

Tento vzácny film má hneď dve prvotiny a síce, bol to vôbec prvý film, ktorý sa v histórii o Jánošíkovi nakrútil a tiež to bol prvý veľkometrážny film v histórii Slovenska. Taktiež sa Slovensko vďaka tomuto filmu zaradilo medzi prvých desať krajín, ktoré

⁸¹ Československá filmová databáze: Jánošík(1921). In: Československá filmová databáze.[online]. [cit. 2011-03-20]. Dostupné na internete: <<http://www.csfd.cz/film/161728-janosik/>>.

⁸² LAURENČÍKOVÁ, K. : Jánošík(1921). In: Terchová pre všetkých, n.o.[online]. [cit. 2011-03-20]. Dostupné na internete:< <http://janosik.terchova-info.sk/janosik-1921/> >.

vyrobili dlhometrážny nemý hraný film. V roku 1995 tento film UNESCO zapísalo do svetového kultúrneho dedičstva.

5.2 Jánošík (1935)

Rok uvedenia: 1935

Žáner: dráma, historický, dobrodružný, poetický

Krajina: Československo

Réžia: *Martin Frič*

Námet: *Jiří Mahen* (divadelná hra)

Scenár: *Martin Frič, Karel Hašler, Jiří Mahen, Štefan Letz, Ivan J. Kovačević*

Kamera: *Ferdinand Pečenka*

Strih: *Martin Frič*

Zvuk: *František Šindelář*

Hudba: *Miloš Smatek*

Výtvarníci: *A. Huňková, Arnold Reimann*

Architekt: *Štěpán Kopecký*

Produkcia: *Karel Hašler*

Choreografia: *Joe Jenčík*

Odborný poradca: *Karel Plicka, Josef Cincík*

Výroba: *Lloyd*⁸³

Prešlo 14 rokov a zbojnícka tematika sa vracia na filmové plátna v podobe ďalšieho filmu Jánošík, tento krát v réžii Martina Friča. Autori scenára prevzali dramatickú predlohu tohto filmového eposu z divadelnej hry Jiřího Mahena. Slovenský národný charakter filmu, ktorého réžie sa s veľkým nadšením ujal Martin Frič doplnil etnograf a dokumentarista Karel Plicka, ktorý vybral pre natočenie ideálne miesta v okolí Terchovej, kde sa Jánošík aj narodil, a v Levoči. Pri mene Karel Plicka treba podotknúť, že tento výtvarník, kameraman, fotograf, a hudobník predovšetkým vo folklórnej oblasti sa taktiež snažil natočiť film o Jánošíkovi. O tom svedčí aj fakt, že divadelná hra Jiřího Malena, teda

⁸³ LAURENČÍKOVÁ, K. : Jánošík(1935)Martin Frič. In: Terchová pre všetkých, n.o.[online]. [cit. 2011-03-21]. Dostupné na internete: <<http://janosik.terchova-info.sk/janosik-1921/>>.

predloha Fričovho filmu už bola rezervovaná pre Plicku a taktiež list, ktorý adresoval Matici Slovenskej. „V liste Matici slovenskej z roku 1926 sám píše: „Keď už hovoríme o filme, oznamujem Vám, že mám veľký materiál pre „Jánošíka“.“⁸⁴ Aj preto, že mu to pre nedostatok peňazí nebolo umožnené, dostal ponuku na scenáristickú a filmovú spoluprácu, čo s nadšením prijíma a svoje doteraz nazbierané znalosti a poznatky využíva pri príprave tohto filmu, čo bolo filmu veľmi na osoh. Jednou z takýchto „pomoci“ Martinovi Fričovi je aj výber hlavnej postavy Jánošíka. Svoj objav Paľa Bielika⁸⁵ videl Plicka hrať v ochotníckom divadle v Banskej Bystrici práve postavu Jánošíka v divadelnej hre, ktorá je aj predlohou tohto filmu. Samozrejme Martin Frič Bielika obsadil a spravil veľmi dobre, veď postava Jánošíka v podaní Paľa Bielika vstúpila do dejín svetovej kinematografie, a veru, dovoľm si tvrdiť, že doposiaľ sa nenašiel žiadny predstaviteľ Jánošíka, ktorý by prekonal jeho ako vizuálne, tak aj herecké podanie.

Spočiatku to však tak nevyzerá, dovtedy iba ochotnícky herec dokonca k filmu nastupuje priamo od polície a keďže nemal s filmom žiadne skúsenosti, niektoré scény Martin Frič musel dokonca zo scenára vyškrtnúť.

Typovo a výzorovo sa však Paľo Bielik na Jánošíka veľmi hodil. Má veľmi vysokú a štíhlu postavu, vrkoče, klobúk a valašku, typicky predstaviteľ Jánošíka. Aj po hereckej stránke nesklamal, s náročnou úlohou sa vyrovnal vynikajúcim spôsobom, dokázal presvedčiť, a to nielen v tomto filme, že má na herectvo talent.

Postavu Aničky si zahrala Zlata Hajdúková, ktorá bola prvou profesionálnou herečkou na Slovensku. Po okupácii zostáva žiť v Čechách a už nenatáča žiadny film.

Vo filme ešte môžeme vidieť Andreja Bagára (zakladateľ slovenského profesionálneho divadla) v roli grófa Šandora, Jindřicha Plachtu v úlohe Jánošíkovho spolubojovníka, alebo Jaroslava Marvana v roli drába a ako „bonbónik“ je aj účinkovanie prvého filmového predstaviteľa Jánošíka Theodora Pišteka tento krát v roli grófa Markušovského.

Dej filmu je podobný tomu predchádzajúcemu filmu od bratov Siakel'ovcov, akurát že tu je Jánošík rebelom, nebojí sa ukázať vzdor a klásť odpor. Jánošík nájde po príchode domov zo štúdií svojich rodičov mŕtvych. Jánošík z toho viní šľachtu a vydáva sa bojovať aj so zbraňou v ruke proti utláčateľom a ochraňovať utláčaných. Pridáva sa k nemu družina, ľud ich zbožňuje za ich obranu, ale šľachta nenávidí. Je vypísaná odmena na dolapenie Jánošíka, Jánošíka zradia, dolapia ho a obesia za rebro. V záverečnej scéne na

⁸⁴ LAURENČÍKOVÁ, K. : Jánošík(1935)Martin Frič. In: Terchová pre všetkých, n.o.[online]. [cit. 2011-03-25]. Dostupné na internete: <<http://janosik.terchova-info.sk/janosik-1935/>>.

⁸⁵ Vid' obrazové prílohy – obr. č.8.

šibenici, zaznieva dnes už legendárna veta: „*Ked' ste si ma upiekli, tak si ma aj zjedzte!*“. Takto geniálne vyvrcholil a skončil tento film. Jánošík tak ostáva národný hrdina, symbol cti, odvahy a statočnosti.

U divákov tento film zožal nevídaný úspech a to nie len v bývalom Československu. „*Predpokladá sa, že len v roku 1936 ho videlo približne 100 miliónov divákov.*“⁸⁶ Tento film sa stal divácky najúspešnejším filmom všetkých dôb. V roku 1936 dostali Československú filmovú cenu Martin Frič za réžiu a Ferdinand Pečenka za kameru. Aj na IV. Medzinárodnom filmovom festivale v Benátkách vzbudil veľkú pozornosť. Avšak, nielen tým, že mu chceli prideliť ceny, ale aj podaním protestu Maďarska proti premietaniu údajne „šovinistického“ filmu, nakoľko vraj záporné postavy tam hrajú len osoby s maďarským menom. Stiahnutie filmu sa im nepodarilo, žiaľ film v dôsledku tejto skutočnosti už nebol ocenený. O tom, že mal *Jánošík* medzinárodný ohlas svedčí aj skutočnosť, že bol v tom čase predaný do tridsiatich dvoch krajín sveta, čo si neraz terajší autori filmov častokrát len zbožne želajú.

5.3 Jánošík (1962-1963)

Rok uvedenia: 1962/63

Žáner: dobrodružný, dráma, historický

Krajina: Slovensko

Réžia: Paľo Bielik

Námet: Paľo Bielik

Scenár: Paľo Bielik

Kamera: Vladimír Ješina

Strih: Maximilián Remeň

Zvuk: Ondrej Polomský

Hudba: Tibor Andrašovan

Architekt: Ivan Vaníček

Návrh kostýmov: Ludmila Juriová, Štefan Koller

Vedúci výroby: Vladimír Zimmer

⁸⁶ PETERKA, I: Jánošík /1935/ In: Cabadaj, P.: Jánošík vo filme, s. 33.

Výroba: *Filmová tvorba a distribúcia Bratislava, Štúdio hraných filmov Bratislava - Koliba, 2. tvorivá skupina Jána Mináča*⁸⁷

Presne pri 250 výročí Jánošíkovej smrti vznikol v poradí tretí film *Jánošík*, tentokrát v réžii Paľa Bielika, predstaviteľa hlavnej úlohy druhého Jánošíka. Že by náhoda, alebo osud, alebo skôr táto jánošíkovská tematika natoľko oslovila Paľa Bielika, že sa rozhodol dať jej priestor zo svojho uhla pohľadu? Nuž stalo sa tak, tento nápad vznikol v jeho hlave už vraj v roku 1951 a od vtedy zbieral všetky poznatky o Jánošíkovi. A teda námet, scenár i réžia tejto veľkolepej historickej fresky sú dielom Paľa Bielika. Lenže, ak chce Bielik svojim filmom zaujať, musí priniesť nový, iný pohľad na Jánošíka, ako bol doteraz.

V prvom rade treba poukázať na to, že film bol farebne a širokourohlo natočený a už to prináša novátorstvo a prvenstvo medzi slovenskými filmami. Avšak, iba toto na zaujatie nestačí a preto Bielik Jánošíka dáva do sociálnej roviny, poukazuje tu na vzťahy a pomery, aké vládli na konci 17. a začiatkom 18. storočia. Výsledkom sa stal Jánošík, ktorý má veľa spoločné s ľudovou legendou, ale súčasne je zbavený magických rysov, postavy v deji majú priam vecný a racionálny charakter. Postava Jánošíka je rozvážna a múdra, rieši veci s nadhľadom a ide za svojim cieľom odstrániť nespravodlivosť. Jánošík v ponímaní Bielika svojim charakterom a uvedomelosťou pripomína skôr hrdinu z romantického filmu, ako zbýjajúceho zbojníka. Rozdielnosť tiež vidíme v ponímaní postáv. Paľo Bielik obsadil do hlavnej úlohy taktiež neherca, avšak tu spojitost' s Fričom končí. Do postavy Jánošíka obsadil väzenského lekára z Ilavy, Františka Kuchtu, ktorý dodal postave intelekt a nápaditosť, dôveryhodnosť a presvedčivosť; neherec súčasne s až prekvapivou ľahkosťou zvládol herecké remeslo. Neopozieraná tvár tak vtisla celému filmu pečať silného, realistického nádychu a keď sa k tomu pridá Kuchtova robustná postava (je vysoký 203 metrov), drsný, no zároveň pokorný pohľad, teda črty, ktoré by mal zbojník mať, úspech na seba nedá čakať. Čo sa týka výzoru, Bielik vynechal Jánošíkove dlhé vlasy, vzadu na hlave má krátky chvostík. Treba však podotknúť, že aspoň mne povestné copy na hlave Jánošíka chýbajú, Jánošík s dlhými, zapletenými vlasmi mi pripadá zbojníkom akosi viac.

Hlavnú úlohu Jánošíkovej milej dostala operná speváčka Lucia Poppová, v tom čase ešte nie moc známa. Zaujímavosťou je, že hneď po skončení natáčania Jánošíka emigrovala do Rakúska a stala sa veľmi populárnou svetoznámu "opernou divou".

⁸⁷ LAURENČÍKOVÁ, K. : *Jánošík*(1962/63). In: Terchová pre všetkých, n.o.[online]. [cit. 2011-03-25]. Dostupné na internete: < <http://janosik.terchova-info.sk/janosik-196263/> >.

Ďalším rozdielom, ktoré sa v tomto filme objavili bolo aj meno Jánošíkovej milej. Kým doteraz to vždy bola Anička, Bielik ju vo svojom filmovom stvárnení nazval Terezou.⁸⁸

Vo vedľajších úlohách sa objavili Jozef Króner ako otec Uhorčíka, Martin Ťapák ako jeho syn Uhorčík, Ctibor Filčík ako Hrajnoha, Eduard Bindas ako Aurel Žuray, a Ondrej Jariabek ako Gajdošík, či Viliam Záborský ako Zubor.

Film sa skladá z dvoch častí. Prvá hovorí o Jánošíkovom detstve, štúdií a o návrate domov, druhá zase o odchode Jánošíka do hôr, založení zbojníckej poprav, zbíjania a končí sa Jánošíkovou smrťou.

„Po dokončení sa film uviedol do kín v symbolickom čase - pri príležitosti 250. výročia smrti Juraja Jánošíka. Lámal rekordy v návštevnosti, videlo ho spolu 5 miliónov divákov a zaradil sa medzi ekonomicky najúspešnejšie slovenské filmy. Bol uvedený na Medzinárodnom filmovom festivale v Dillí v roku 1965 a získal Cenu poroty pre kameramana Vladimíra Ješinu a cenu Bronzový páv.“⁸⁹ Na Slovensku je tento film však najčastejšie hraným filmom o Jánošíkovi.

5.4 Zbojník Jurko

Rok uvedenia: 1976

Žáner: animovaný, dobrodružný

Krajina: Československo

Réžia: Viktor Kubal

Námet: Viktor Kubal

Scenár: Viktor Kubal

Kamera: Jozef Ružička

Strih: Margita Eleková

Zvuk: Alexander Pallós

Hudba: Juraj Lexmann

Výtvarné návrhy: Viktor Kubal

⁸⁸ Vid' obrazové prílohy: obr. č. 9.

⁸⁹ LAURENČÍKOVÁ, K. : Zbojník Jurko In: Terchová pre všetkých, n.o.[online]. [cit. 2011-03-26]. Dostupné na internete: <<http://janosik.terchova-info.sk/janosik-196263/>>.

Vedúci výroby: *Filoména Urbaničová, Pavol Forisch*

Výroba: *Slovenská filmová tvorba, Štúdio krátkych filmov Bratislava*⁹⁰

Autorom ďalšieho, už štvrtého filmu o Jánošíkovi je Viktor Kubal. Nejde však o hraný, ale animovaný film, a ako už býva zvykom pri filmoch o Jánošíkovi, znova má prvenstvo a to v podobe prvého celovečerného animovaného snímku na Slovensku. Viktor Kubal sa podieľal na tomto animovanom filme vo viacerých roliach. Najprv vybral námet, potom spravil scenár, animáciu a ešte aj výtvarné návrhy. Inšpiruje sa povestami, rozprávkami, legendami, ale aj piesňami, ktoré sú dostupné a vytvára tak dielo, ktoré v sebe síce nesie znaky vychádzajúce zo slovenskej histórie, ľudových povestí a rozprávok, no autorovým videním a štýlom kresby premieta jeho osobnostné črty do súčasného sveta.

Dej tejto animovanej rozprávky sa začína Jurkovým detstvom a končí jeho „smrťou“, ak sa to tak dá nazvať. Autor vidí Jánošíka svojským, humorným, ba dá sa povedať až groteskným spôsobom. Jurko je vysoký, má dlhé ruky a dlhé nohy⁹¹, samozrejme nechýba Jánošíkova milá Anička, ani čarovný opasok, ba aj sila, ktorá ale pre zmenu vychádza z jeho veľkých rúk, či dlhé nohy, ktorými robí veľké skoky, a samozrejme víla, ktorá sa ujme Jánošíka ako malého chlapca aby mu v závere príbehu zachránila život. Príbeh je skoro celý nemý, slová sú len v úvodnej časti, čo však vôbec nie je na škodu filmu, pretože to, čo iní dodajú filmu slovami, to Kubala dodal svojou kresbou. Miestami má človek pocit, akoby tie postavy aj naozaj rozprávali. Film sprevádza spev Dariny Laščiakovej a hudba Juraja Lexmana, v ktorej samozrejme nechýba terchovská muzika.

Príbeh Zbojníka Jurka je klasický, podobný ako sa zachoval v ľudovej tradícii o Jánošíkovi. Rozdiel je ale v závere. Kubalov Jánošík nekončí smrťou na háku, hoci ako to vyzerá, je obesený za rebro, avšak figurína Jurka splasne a vysvitne, že poviesili iba slameného panáka, postava Jánošíka sa za pomoci krásnej víly opäť zjavuje na vrchole kopcov, čím dáva v závere Kubala imaginárny odkaz, že Jánošík ostáva nielen v povestiach, rozprávkach, piesňach a básňach stále živý.

Film sa dočkal rôznych ocenení, v roku dostal cenu Jiřího Trnku (cena Čs. filmu) v súťaži animovaných filmov na filmovom festivale pre deti a mládež v Gotwaldove, dnešný Zlín, v roku 1981 dostal cenu za najlepší animovaný film na Medzinárodnom filmovom festivale pre deti a v Lyone, v roku 1982 dostal Hlavnú cenu na Festivale celovečerných animovaných filmov pre mládež Bourg-en-Bresse a v roku 1988 dostal

⁹⁰ Taktiež: [cit. 2011-03-27].

⁹¹ Vid' obrazové prílohy- obr. č.10.

Cenu federácie talianskych filmových klubov za kolekciu filmov na Medzinárodnej prehliadke filmov Montecatini Terme.⁹²

5.5 Zbojník Jurošík (1991)

Rok uvedenia: 1991

Žáner: animovaný seriál rozprávok

Krajina: Československo

Réžia: Jaroslav Baran

Nahovoril: Stanislav Dančiak⁹³

Séria animovaných rozprávok sa stala takmer kultovým večerníčkom v 90. rokoch 20. storočia. Populárny zbojník Jurošík z dielne popredného režiséra, výtvarníka a animátora Jaroslava Barana oslovil totižto nielen deti, ale aj dospelých.

Tento animovaný seriál, ktorý sa stretol s veľkým úspechom sa spočiatku skladal z 28 častí, prvý krát bol vysielaný v roku 1991, pre veľký úspech viackrát opakovaný, až sa napokon v roku 2009 dočkali siedmich pokračovaní. V čom tkvie taký úspech tejto série rozprávok? Ktovie, možno výnimočným narozprávaním postáv nezabudnuteľným Stanom Dančiakom, či paródiou postáv Jurošíka, alebo zbojníka Hrajruka, ale aj kočiša Pištu. Humorne pojaté príbehy, s nezabudnuteľnou hláškou: „*Ja nešťastný zemepán....*“ spravili z tohto animovaného seriálu kultovú a nezabudnuteľnú súčasť slovenskej kinematografie.

Len pre zaujímavosť uvádzam, že sedem častí bolo v roku 2001 vyrobených aj v posunkovej reči pre nepočujúcich, čo sa stretlo s veľmi priaznivým ohlasom nielen u nepočujúcich.

⁹² SLOVENSKÝ FILMOVÝ ÚSTAV: Ocenenia pre film Zbojník Jurko 1976. In: Slovenská filmová databáza. [online].[cit. 2011-03-25]. Dostupné na internete: <<http://www.sfd.sfu.sk/main.php?pof=192>>.

⁹³ LAURENČÍK, J: Zbojník Jurošík. In: Terchová pre všetkých, n.o.[online].[cit. 2011-03-25]. Dostupné na internete: <<http://janosik.terchova-info.sk/vsetky-filmy/zbojnik-jurosik-1991/>>.

6 JÁNOŠÍK V POLSKEJ KINEMATOGRAFII

6.1 Janosik (1954)

Rok uvedenia: 1954

Žáner: animovaný film

Krajina: Poľsko

Réžia: Włodzimierz Haupe a Halina Bielińska

Námet: Halina Bielińska

Scenár: Stanislaw Ryszard Dobrowolski, Jan Brzechwa

Výtvarník: Halina Bielińska

Hudba: Zbigniew Turski

Prvý poľský animovaný film, na spôsob bábkových inscenácií o silnom zbojníkovi spod Tatier, ktorý bojuje proti goralským zemepánom. Jánošík je tu opísaný ako zbojník, ktorý bohatým bral a chudobným dával.⁹⁴

6.2 Janosik (1973)

Rok uvedenia: 1974

Žáner: 13 dielny seriál

Krajina: Poľsko

Réžia: Jerzy Passendorfer

Kamera: Stefan Pindelski

Scenár: Tadeusz Kwiatkowski

Hudba: Jerzy Matuszkiewicz⁹⁵

⁹⁴ OVADIA, M: Janosik. *In:* Storia medievale [online]. [cit. 2011-03-25]. Dostupné na internete: <http://www.cinemedioevo.net/Film2/zbojnik_1976.htm#1954>.

⁹⁵ Autor neuvedený: Jánosik odc 7 -13. *In:* TNTTorrent [online]. [cit. 2011-03-20]. Dostupné na internete: <<http://tnttorrent.info/torrent/98ce3914c1c946ad816965bd8c316e997426768d.html>>.

Natáčanie tohto seriálu sa začalo v marci 1972 a konalo sa až do marca 1973. Natáčalo sa na poľskom zámku Pieskova skala, v rôznych častiach Karpát, kde Jánošík zbíjal ale aj vo Varšave, či Prahe. Námetom na tento seriál boli povesti, piesne a bájky o zbojníkoch. Jánošík bol goralským pastierom, pásaval hlboko v horách ovce, ktorý zistil po zidení do osád, že poddaný ľud bol vykorisťovaný, začal sa búriť, postavil sa na stranu utláčaných, zatkli ho, Jánošík však ušiel, stal sa kapitánom zbojníckej skupiny, postrachom bohatých. Začne sa boj z titulu kto z koho, až napokon Jánošíka aj s jeho druhmi chytiť a popravia.

Tento dej je rozdelený do 13 častí seriálu, kde každá z nich je samostatne zakončená.

Dej filmu je poňatý veľmi humorne, takmer groteskne, nechýbajú tu taktiež akčné scény, ak sa na tú dobu dá hovoriť o akčnosti. Režisér Jerzy Passendorfer posunul dej seriálu do 19. storočia, keď Poliaci bojovali o svoju národnú slobodu. Z Poľska spravili Jánošíkovo rodisko, dokonca v jednej scéne, keď je Jánošík vo väzení sa od svojho spoluväzňa, ktorý je Slovákom dozvedá, že aj na Slovensku existuje jeho menovec a tiež to bol zbojník, ktorý bohatým bral a chudobným dával. Seriál v Poľsku zaznamenal nevídaný úspech, aj tu niekde môžeme teda nájsť dôvody k tomu, že Poliaci Jánošíka, hlavne v oblasti Karpát, teda v Žiwci, či Zakopanom, alebo na Podhalí považujú za svojho.

Do hlavných úloh boli obsadení herci Marek Perepeczko ako Jánošík a jeho milú, ktorá sa volala Maryna si zahrála Ewa Lemańska, v ďalších postavách vidíme Mariana Kociniaka, Annu Dymnu, Bogusza Bilewskeho⁹⁶, či Witolda Pirkosza.

Pre veľký úspech seriálu sa rozhodli autori vytvoriť aj film. A tak zostrihom úspešného seriálu ešte v roku 1974 vznikol i rovnako obľúbený 119 minútový film, ktorý je na rozdiel od seriálu, kde je každý diel venovaný jednému uzatvorenému príbehu, výrazne dynamickejší a viac dejovo prepojenejší.

Či už film, alebo seriál, divácky malo toto dielo vysoký ohlas, meno Mareka Perepeczka ostane navždy v pamäti divákov spojené najmä s Jánošíkom a keď sa v Poľsku povie Jánošík, ľudia spomínajú práve na toto ich dielo.

⁹⁶ Vid' obrazové prílohy: obr. č.11.

7 SLOVENSKO – POLSKÝ FILM JÁNOŠÍK. PRAVDIVÁ HISTÓRIA

Rok uvedenia: 2009 (premiéra 10.9.2009)

Žáner: historický

Krajina: Slovensko, Poľsko, Česko, Maďarsko

Réžia: Agnieszka Holland, Kasia Adamik

Réžia - ďalší: Andrzej Bednarski, Olga Chajdas, Paulina Bareńska

Asistent réžie: Weronika Migoń

Scenár: Eva Borušovičová

Kamera: Martin Štrba

Strih: Michal Czarnecki

Zvuk: Krzysztof Jastrzab

Scénografia: František Lipták, Marek Zawierucha

Návrhy kostýmov: Anita Hroššová, Magdalena Tesławska

Hudba: Antoni Lazarkiewicz

Produkcia: Rudolf Biermann, Dariusz Jabłoński, Violetta Kamińska, Izabela Wójcik

Výroba: Apple film production

Montáž: Marek Kráľovský⁹⁷

Film Jánošík. Pravdivá história mal byť pôvodne prvým moderným slovenským veľkofilmom v porevolučnom období, vznikol podľa scenára scenáristky a režisérky Evy Borušovičovej, ktorá niekoľko rokov študovala archívne záznamy a dokumenty o Jánošíkovi. Zaujali ju skutočné životné osudy mládenca, ktorý zomrel tak mladý a predsa sa stal legendou a práve jej iný, vo viacerých smeroch prevratný pohľad na známeho hrdinu oslovil režisérku Agnieszkú Holland, aby sa ujala režisérskej stoličky. Táto si prizvala na pomoc svoju dcéru Kasiu Adamik, producentom filmu sa stal Rudolf Biermann. Keď sa nakrútilo zhruba 40% potrebného materiálu, natáčanie filmu sa na jar roku 2003 z nedostatku peňazí zastavilo. Po takmer šesťročnej prestávke, keď už takmer nikto nedúfal v jeho dokončenie, sa našiel nový producent Dariusz Jablonski a jeho firma

⁹⁷ LAURENČÍKOVÁ, K. : Jánošík. Pravdivá história. 2009. In: Terchová pre všetkých, n.o.[online].[cit. 2011-03-28]. Dostupné na internete: < <http://janosik.terchova-info.sk/janosik-2009/>>.

Apple Film Production a v júli roku 2008 sa obnovilo natáčanie. Herci, akoby zázrakom nezmenení, mohli teda dokončiť zostávajúcich 60% filmu.

Hlavnú úlohu stvárnil mladý český herec Václav Jiráček⁹⁸, ktorý bol vybraný z 300 uchádzačov, režisérka filmu hľadala hlavného predstaviteľa dokonca až v troch krajinách. Jánošíkova milá sa v tomto filme volala Barbora a stvárnila ju pre zmenu americká herečka Sarah Zoe Canner. Uhorčíka stvárnil slovenský herec Ivan Martinka a ďalšieho nemenej dôležitého zbojníka tu stvárnila poľská hviezda Michal Zebrowski. Vo filme vystupuje ešte mnoho hercov, či už slovenskej, českej alebo poľskej národnosti ako Tatiana Pauhofová, ktorá síce hrá Aničku, ale nie je to jeho milá, lež milenka, Maja Ostaszewska ako čarodejnica Market, Halina Młynkowa ako krčmárka, Krzysztof Stroiński stvárnil župana Lániho, Gabriela Birová vystupuje ako Katka Soligová, Zuzana Fialová ako Helena, rolu Krištofa Ugronoviča stvárnil Marián Labuda.

Dej filmu sa samozrejme točí okolo Jánošíka, aj keď v inom, odlišnom poňatí. Jánošík bojuje v protihabsburgskom povstaní Františka Rákociho II, počas jednej bitky ho zajmú vojaci a začlenia do cisárskej armády, proti ktorej dovtedy bojoval. Svoju zbojnícku kariéru, aj keď krátku, ale slávnu, začína na Bytčianskom zámku, kde sa zoznamuje s Uhorčíkom, už známym vodcom zbojníckej družiny, ktorý je tu väznený. Samozrejme, ako je nám z dejín známe, vznikne medzi nimi hlboké priateľstvo a Jánošík pomôže Uhorčíkovi k úteku. Za odmenu Uhorčík venuje Jánošíkovmu otcovi peniaze na vykúpenie syna z armády a Jánošík sa tak môže po rokoch vrátiť domov. Po návrate domov ide za svojou bývalou láskou Aničku, ktorá sa však už medzičasom stihla vydať. Keď ho vyhľadá Uhorčík, ktorý chce so zbojníctvom skončiť, lebo sa chce oženiť, a navrhne mu, aby sa pridal k jeho družine, Jánošík sklamaný životom a milou to prijíma. Juraj Jánošík sa ujíma vedenia družiny a začína sa príbeh zbojníctva, keď bohatým berie a chudobným dáva. Chlapci z družiny ho akceptujú, len jeden Turjak-Huncaga nie. Jánošíkova sláva rastie a keď sa ešte k tomu pridáva obdiv žien, Huncagova nenávisť tiež rastie. Huncaga teda zradí, Jánošíka s Uhorčíkom zlapajú a obesia. Film sa končí pôrodom dieťa, ktoré porodí Jánošíkova milá a zanecháva v nás symbolický odkaz, že Jánošík bude aj tak večne živý.

Film má celkový rozpočet 6 miliónov eur. „*Jánošík. Pravdivá história vznikol za celkovo 90 filmovacích dní na slovenskej a poľskej strane Tatier, v Terchovej, Pieninách, v Podhalí a na Spiši. Vo filme účinkovalo spolu viac ako 100 hercov, niekoľko tisíc komparzistov a 60 jazdcov. Okrem nich si v Jánošíkovi zahrlo aj viac ako tisíc zvierat,*

⁹⁸ Vid' obrazové prílohy- obr. č.12.

z toho najpočetnejšiu skupinu tvorili ovce /920/ a kone /76/. Pre potreby filmovania vyrobili 20 povozov, takmer 80 strelných zbraní, vyše 90 sečných a bodných zbraní a aj 2 delá. Celkovo bolo použitých 45kg strelného prachu, vyše 100 kostýmov, kompletný výzbroj pre 18 člennú zbojnícku družinu, 5 historických kočov a početné stavby“⁹⁹

Aj keď vo filme nechýbalo veľa akčných scén a je tu prekrásne vyobrazená príroda, a film tiež sprevádza vynikajúca hudba, celkový dojem z filmu je rozpačitý. Agnieszka Holland poňala tento príbeh ináč, ako sme doposiaľ boli zvyknutí, má však v sebe istý odkaz a to že Juro Jánošík žil, miloval, trápil sa, smial sa, zbíjal, v podstate to bol človek ako každý iný, vo vnútri, v duši tiež mal svoje pocity, túžby, ale aj pochybnosti. Je síce pravda, že Eva Borušovičová dlho študovala archívne záznamy a dokumenty, čo patrične v deji filmu aj využili, takže podnadpis Pravdivá história súhlasí, iba toto však nestačí. Dej filmu je nevýrazný, miestami nudný, chýba mu charakterizácia hlavných postáv, chýba ich vývoj, gradácia deja, skrátka niečo, čo by divákovu pozornosť viac pritiahlo. Možno preto je bohatý na erotické, krčmové a akčné scény, Jánošík je tu vykreslený ako veľký milovník. Herec Václav Jiráček síce podal dobrý herecký výkon, ale akosi v postave Juraja Jánošíka nenadchol, čo ma však nadchlo, bola postava Huncagu v podaní skvelého poľského herca Michala Zebrowského. Lenže to asi tak bolo všetko.

Je veľmi ťažko objektívne posúdiť, či tento film patrí medzi najlepšie, s určitosťou môžeme však povedať, že z historického hľadiska medzi najpravdivejšie.

⁹⁹ KINEMA: Jánošík. Pravdivá história- už čoskoro. In: Kinema. [online]. [cit. 2011-29-03]. ISSN 1336-4197. Dostupné na internete: <<http://www.kinema.sk/clanok.aspx?id=31996>>.

8 JÁNOŠÍK V DIVADLE

Nielen v literatúre, v piesňach a básňach ostáva Jánošík živý. Divadelné predstavenia sa tiež zaslúžili o popularizovanie zbojníckych motívov. Veľakrát sa zbojnícka tematika hrala na divadelných doskách, za všetky spomenieme aspoň niektoré.

Keď Jonáš Záborský publikoval dielo *Jánošíkova večera. Činohra v štyroch dejstvách s úzadím historickým* v roku 1867, v tom istom roku bolo aj v Liptovskom Trnovci zahrané ochotníckym súborom . „*O tri roky neskôr bol text sprístupnený slovenským vojvodinským divákom vo vojvodinskom Petrovci.*“¹⁰⁰

30. septembra v roku 1930 na doskách Národného divadla v Prahe bola uvedená tragédia *Jánošík* v dramatickom spracovaní Jiřího Mahena. Jeho poňatie Jánošíka, ktorý vyznieva ako naozajstný hrdina, ktorý je presvedčený o tom, že treba odčiniť všetky krivdy, ktoré páchajú páni na svojich poddaných, spôsobilo neobyčajnú popularitu tejto divadelnej hry, ktorá až dodnes tvorí živý repertoár nielen našich divadiel a taktiež sa stala námetom pre film a hudbu.

V roku 1979 napísal Ľubomír Feldek divadelnú hru *Jánošík podľa Vivaldiho*, ktorú neskôr podľa samotného autora premenoval na *Z dreva vyrezané*, v paródii na poľský muzikál Na skle maľované. Hra mala divadelnú premiéru v roku 1979 v štátnom divadle v Košiciach, hru režíroval Václav Martinec, hlavnú úlohu zahral Peter Rašev. *Jánošík podľa Vivaldiho, alebo z dreva vyrezané* je častým námetom k použitiu, hrávajú ho najmä ochotnícke divadlá, ale aj divadlá profesionálne, napríklad divadlo Jozefa Gregora Tajovského vo Zvolene, v réžii Karola Spišiaka alebo v Štúdiu S v naštudovaní Paľa Haspru vo vynikajúcom podaní Janka Krónera.

14. novembra 1970 uviedlo Radošínske naivné divadlo v klube mladých v Radošine inscenáciu Stanislava Štepku v réžii Juraja Nvôtu *JÁÁÁNOŠÍÍÍK*. Autor v nej spracoval jánošíkovskú tradíciu parodických spôsobom. Stanislav Štepka využíva prvky postmoderny, dramatický text strieda s pesničkami a s vtipnými komentármi, v ktorých sa vysmieva tak z politického ako aj ekonomického života a z rôznych deformácií spoločnosti. Na tú dobu nebojácne a pokrokové predstavenie, v ňom humorne poňaté problémy, bravúrne herectvo dovtedy neznámych Radošíncov sú už dnes doslova kultové.

¹⁰⁰ GOSZCZYNSKA, J. : *Mýtus o Jánošíkovi vo folklóre a slovenskej literatúre 19. storočia*. Bratislava: Interlingua, 2003. s. 123.

Vety z textu divadelnej hry pozná asi každý: „*Už tri dni som nemal nič v hube. Čo ste varili? Ako vždy. Zase nič... Mamo curigni, kúpim ti vegetu, alebo zdravé ostávajú mamičkine prach*“y.

Táto hra zažila po počiatkových problémoch (až deväť rokov čakala na schválenie, či ju môžu zaradiť do repertoáru) zožala nevídané úspechy, mala odohraných až 501 repríz.

14. novembra 2000 sa uskutočnila v Radošínskom naivnom divadle v Bratislave obnovená premiéra divadelnej inscenácie *Jááánošúík (po tridsiatich rokoch)*. Samozrejme, hra zaznamenala obrovský úspech a doteraz mala v obnovenom naštudovaní odohratých asi 300 predstavení. Divadelné predstavenie vyšlo aj v knižnej podobe a taktiež na zvukovom zázname.

9 JÁNOŠÍK V SLOVENSKO-POLSKÝCH PROJEKTOCH

9.1 Jánošík v knihe

Ako prvá spolupráca, ktorú uvediem v rámci zbojníckej tradície v poľsko-slovenskom kontexte je spolupráca pri bádani v terénnom výskume a následne jeho knižnom vyhotovení. V roku 1967 sa konala v Smoleniciach konferencia venovaná ľudovej kultúre Karpát, kde vznikla myšlienka v hlave J. Krzyzanowskiewo, ktorý mal myšlienku antologie (výber literárnych diel viacerých autorov osvetľujúcich určitú tému, alebo epochu) tatranských povestí o zbojníkoch v slovenskej i poľskej verzii. Výskum sa uskutočnil vo februári 1973, ktorého sa zúčastnila zo slovenskej strany Viera Gašperíková, za poľskú stranu Teresa Komorowska. Výsledky bádania sú obsiahnuté v dvoch dielach. Poľské znenie projektu je *Zbójnicki dar. Polskie i słowackie opowiadania tatrzańskie* , vydané v roku 1976 vo Varšave. Slovenské znenie projektu sa volá *Povesti o zbojníkoch zo slovenských a poľských Tatier* vydané v roku 1979 v Bratislave. „Spomeniem len toľko, že obe znenia boli realizované v spolupráci , avšak do oboch verzii sa premietali vlastné záujmové sféry, vlastné metodické postupy, čím v súhrne vznikol celok. Avšak celok vnútorne diferencovaný a tematicky pestrý, ktorý dáva možnosť porovnávať slovenské rozprávania o zbojníkoch s poľskými. Pritom okrem vlastných národných špecifik vynikajú aj spoločné znaky ako výraz skutočných folklórnych zväzkov medzi slovenským a jemu blízky poľským ľudom.“¹⁰¹

9.2 Divadelný Jánošík

V roku 1975 vznikla geniálna myšlienka, na mimoriadne úspešný umelecký projekt a to spoločná slovensko- česko- poľská inscenácia *JÁNOŠÍK*. Vytvorili ju členovia Divadla DRAK z Hradca Králové, poznaňského Teatra Marcinek a Krajského bábkového divadla Banská Bystrica. Takýto úspešný projekt je zárukou ďalšieho a tak sa v roku 2010 realizuje ďalší, podobný projekt, teraz za účasti divadiel Staré divadlo Karola Spišáka v Nitre, Teatr

¹⁰¹ GAŠPERÍKOVÁ, V. : Od výskumu k syntéze(Ľudové tradície o zbojníkoch na poľsko-slovenskom pomedzí v spomienkach etnológa) In: Etnologické rozpravy, 2006. s.77.

Lalka z Varšavy a Divadlo Drak z Hradca Králové. Mottom medzinárodného projektu je: *Jánošík ako symbol vnútornej slobody po ktorej každý z nás túži*. Najskôr boli pracovné stretnutia, kde sa dohodli určité pravidlá a princípy tvorby jednotlivých inscenácií a získali sa tak presné a jasné spoločné rysy a body. Po vzájomnej dohode sa hlavnou myšlienkou všetkých troch inscenácií stal Jánošík ako symbol vnútornej slobody. Na základe takejto hlavnej myšlienky spoločnej inscenácie realizátori určili životné udalosti Juraja Jánošíka, ktoré sa musia v inscenáciách všetkých troch divadiel objaviť. Tieto životné udalosti boli rozdelené na základné, ktorých bolo určených sedem, pričom jedna z nich, tá najdôležitejšia, život Jánošíka, bola ďalej rozdelená na osem úsekov. Vznikli akoby puzzle, ktoré sa do spoločnej medzinárodnej inscenácie zložili do obrazu. Výsledkom medzinárodného snaženia je medzinárodná inscenácia, v ktorej vynikajú spoločné i rozdielne črty troch stredoeurópskych krajín.

Česká premiéra sa konala 1. marca 2010, jej režisérom, dramaturgom a scenáristom je Jakub Krofta. Poľská premiéra sa uskutočnila 25. marca 2010 režisérom je Lukasz Kos. Slovenská 14 apríla 2010 a v réžii Ondreja Spišáka hrajú Radovan Hudec, Lucia Korená, Rudo Kratochvíl, Miloš Kusenda, Katarína Petrusová, Agáta Solčianska, Roman Valkovič a Milan Vojtela. Autorom scenára je Jozef Mokoš, scénografom Szilárd Borárosz a autorom hudby je Eugen Gnoth. Dňa 23.4.2010 sa konala v Terchovej premiéra medzinárodnej unikátnej divadelnej hry, poskladanej z troch divadelných hier Jánošík.

Takto vznikol netradičný Jánošík, ktorý hovoril slovensky, poľsky aj česky, akýsi ucelený obraz o živote tohto hrdinu videný a vyjadrený troma rôznymi pohľadmi.

Premiéra tejto inscenácie v starom divadle Ondreja Spišáka v Nitre sa stala symbolickým otváracím predstavením 12. ročníka prehliadky divadiel a divadelných krajín V4 pod názvom Stretnutie, Sektání, Spotkanie, Találkozás 2010.

9.3 Konferencia v Terchovej.

V Terchovej sa v dňoch 2. – 4. 8. 2007 uskutočnila medzinárodná konferencia *Jánošík a fenomén zbojníctva na slovensko – poľsko – českom pomedzí*, pripravilo ju Považské múzeum v Žiline spolu s Muzeom w Bielsku – Białe.

Konferencia sa konala počas 45. ročníka medzinárodného folklórneho festivalu Jánošíkove dni, čo poskytlo organizátorom možnosť bohatého sprievodného programu. Vo

večerných hodinách účastníci navštívili folklórne vystúpenia *Slovensko moje a Jánošíkove nôty*. Konferencie sa zúčastnili ľudia, ktorí sa danej problematike, teda fenoménu zbojníctva venovali a venujú, či už zo slovenskej alebo poľskej strany Karpát. Takto vystúpila Viera Gašparíková, či Marek Skawiński.

Svojimi príspevkami prispeli ešte Monika Golonka – Czajkowska, alebo Elżbieta Teresa Filip, či Rużena Antolová alebo Peter Cabadaj. A cieľ konferencie, ktorá mala za úlohu výmenu informácií medzi odborníkmi partnerských inštitúcií na tému zbojníctva v geografickej oblasti slovensko – poľsko – českého pohraničia, historických a kultúrnych súvislostí tohto javu a osobitne jánošíkovskej tradície v slovenskej a poľskej kultúre sa splnil na vysokej odbornej úrovni.

9.4 Výstava Jánošík

Súčasťou projektu *Jánošíkovská tradícia ako jedinečný fenomén spoločného kultúrneho dedičstva slovensko – poľského pohraničia* v rámci programu Európskej únie bola výstava *Juraj Jánošík* v slovenskom ľudovom umení konaná v dňoch od 7.11.2007 do 9. 12. 2007 v priestoroch výstavnej sály Muzea w Bielsku – Białej. Výstavu pripravilo Považské múzeum v Žiline.

„Výstava prezentuje stvárnenie jánošíkovskej témy očami ľudových umelcov. Je postavená najmä na zbierkach z etnografického fondu Považského múzea v Žiline, ktorý je zastúpený 69 kusmi exponátov. Zbierku „jánošíkovcov“ v múzeu vybudovala v 70-tych a 80-tych rokoch 20.storočia etnografka Eva Munková na základe dôverného poznania regiónu širšieho okolia Žiliny a jeho súdobých ľudových tvorcov.“¹⁰² Malú skupinu tvorili i diela so zbojníckou tematikou, ktoré pre výstavu pripravila pani Elżbieta Teresa Filip, kustódka etnografických zbierok Muzea w Bielsku – Białej. Zobrazujú poľských zbojníkov Kroćpaka/Proćpaka, Klimczoka a Ondraszka.

¹⁰² Považské múzeum v Žiline: Výstava Juraj Jánošík v slovenskom ľudovom umení. In: Považské múzeum v Žiline.[online].[cit. 2011-03-30]. Dostupné na internete: <<http://www.pmza.sk/janosik/sk/aktuality/vystava-jura-janosik-v-slovackiej-sztucze-ludowej>>.

10 KULTÚRNE PAMIATKY

Ako by to bolo, keby sme nezačali v Terchovej, rodisku Juraja Jánošíka. V roku 1988, pri príležitosti 300. výročia narodenia Juraja Jánošíka postavili sochu, veľký oceľový pomník, ktorý je dominantou celej obce. Meria 7 a pol metra a postavili ju v roku 1988. Jej autorom je akademický sochár Ján Kulich. V obci sa nachádza aj múzeum, v ktorom nájdeme predmety z obdobia, v ktorom Jánošík žil. Tiež sa tu každoročne koná každý prvý augustový týždeň medzinárodný folklórny festival *Jánošíkove dni*, tento rok sa uskutoční už 49. ročník. Festival je spojený s prezentáciou ľudového umenia v oblasti výtvarníctva, fotografie a maliarstva na špecializovaných výstavách a každoročne sa na ňom zúčastňujú tisíce milovníkov ľudovej kultúry.

V múzeu Janka Kráľa v Liptovskom Mikuláši, ktoré bolo voľakedy Illésházyovskou kúriou a prvým župným domom, traduje sa, že tu súdili Jánošíka, sú exponáty pripomínajúce život a smrť Juraja Jánošíka. V podzemných priestoroch múzea sa nachádza jedinečná expozícia známa ako Mikulášska mučiareň, kde môžeme vidieť zápisnice o Jánošíkovom vypočúvaní, ktoré spolu s historickými mučiarskymi nástrojmi ako dereš, škripec či španielska čižma približujú metódy vypočúvania, ktoré sa v tých časoch používali a dobu v akej Juraj Jánošík žil.

V Ružomberku, blízko rodiska Terchovej a blízko mesta Liptovský Mikuláš, kde bol Jánošík odsúdený sa na námestí Š. N. Hýroša nachádza budova Liptovského múzea, ktoré vzniklo ako inštitúcia Liptovskej muzeálnej spoločnosti v roku 1912. V roku 1921 ho prevzalo ako verejnú kultúrnu ustanovizeň mesto Ružomberok pod názvom Liptovské múzeum. Múzeum sídli od r. 1937 v budove, ktorú postavilo mesto podľa projektov V. Donnera. Zaujímavosťou je, že v tomto múzeu sa nachádza čiapka, ktorá s najväčšou pravdepodobnosťou patrila Jurajovi Jánošíkovi. Čiapka¹⁰³, ktorá je vyrobená z hnedého súkna, spodná vrstva je z červeného súkna, po obvode je zdobená pásmi z čipkoviny, nitmi a krížikmi zo zuboviny, jej výška je približne 164 mm. Vlastnila ju pôvodne Liptovská župa, pretože každý župan ju dostal od svojho predchodcu spolu s archívom. Od Liptovskej župy sa ju niekoľkokrát pokúšalo získať Maďarské národné múzeum, ale aj Kriminálnické múzeum v Budapešti a to z jediného dôvodu, pretože vlastnili Jánošíkovu valašku, ktorá je mimochodom vyrobená z dubového dreva a ocele, rukoväť má zabalenú

¹⁰³ Vid' obrazové prílohy- obr. č. 13.

v koži a po obvode je spevnená mosadzným drôtom. Túto im daroval po Jánošíkovej smrti maďarský šľachtic a zberateľ Peter Szentiványi. V jeho rodine sa valaška dedila z generácie na generáciu. Tento ju v roku 1813 daroval Maďarskému národnému múzeu v Budapešti, a preto sa usilovali získať aj čiapku. Nastalo vzájomné argumentovanie a žiadanie o navrátenie historických prameňov, ktoré vyvrcholilo v roku 1957, keď po dlhej a vzájomnej komunikácii v snahe získať historické predmety Maďari darovali Historickému múzeu v Bratislave predmetný spor valašku, kde je dodnes a vystavená bude po rekonštrukcii Bratislavského hradu.

Ďalším pamätným miestom, ktoré nám môže niečo povedať o Jánošíkovi je kaštieľ Vranovo v obci Palúdzka pri Mikuláši, kde vraj bol väznený Jánošík. Tento kaštieľ je stavaný v renesančnom štýle a od roku 1963 je vyhlásený za kultúrnu pamiatku. V 70 a 80 rokoch dvadsiateho storočia bol tento kaštieľ zrekonštruovaný, v roku 1981 tu bola slávnostne sprístupnená výstava, ktorú pripravilo Múzeum Janka Kráľa z Liptovského Mikuláša pod názvom *Jánošíkovská tradícia na Liptove a na Slovensku*. V roku 1985 pred kaštieľom osadili veľkú sochu Jánošíka od akademického maliara Ladislava Polláka, taktiež nápis na stene budovy hlása, že ide o Jánošíkovo väzenie. V roku 1992 sa v rámci reštitúcie prihlásila k budove rodina Lacková a v roku 1997 na veľký žiaľ expozícia končí. V súčasnosti je kaštieľ Vranovo súkromným majetkom a pre verejnosť neprístupný čo je na veľkú škodu nielen z hľadiska historického ale aj kultúrneho.

Ešte mi nedá nespomenúť Bytčiansky zámok, na ktorom bol väznený Uhorčík a kde ho Jánošík strážil. Tu niekde môžeme uveriť, že vznikli počiatky Jánošíkovho zbojníctva a tiež priateľstva medzi nim a Uhorčíkom. Ktovie, ako by sa bol vyvíjal Jánošíkov život, nebyť toho, že ako vojak cisárskeho vojska strážil Uhorčíka.

Zámok bol pôvodne postavený v 13. storočí, pôvodne patril nitrianskemu kniežatstvu. V roku 1563 ho kúpil František Thurzo I., ktorý dal namiesto starého postaviť nový palác. Jeho syn Juraj Thurzo dal postaviť v roku 1601 tzv. Sobášny palác. Veľký vplyv na tom, ako vyzerá zámok má aj taliansky architekt A. Poccabello, ktorý opravil zámok a Sobášnu sieň po ničivom vpáde hajdúskych vojsk. V súčasnosti sa v zámku nachádza okresný archív a v Sobášnom paláci sú výstavné priestory Považského múzea.

Tu niekde by som púť po Jánošíkových stopách ukončila. Jánošík, ako je stále vidieť sa teší veľkej obľube a pamiatky, ktoré môžeme navštíviť nám nedovolia na neho zabudnúť.

ZÁVER

Ako je stále vidieť, zbojnícka tradícia má stále svoje zastúpenie. Či už sa jedná o slovenskú, alebo poľskú kultúru, s menšími prestávkami je neustále živá. Juraj Jánošík sa stal hrdinom nielen nášho ľudu, stala sa z neho legendárna postava, mýtus, zbojník, kapitán, ktorý chudobným bral a bohatým dával. Ľud alebo tradícia z neho vytvorila postavu, cez ktorého vyjadrili svoje túžby a myšlienky a svoje sny. Každý národ potrebuje mať svojho hrdinu a Jánošík prekročil hranice národnosti, stal sa hrdinom medzinárodným. V čom spočívala jeho sila? Prečo práve on?

Nuž ťažko povedať, možno preto, že bol hrdinom z ľudu, teda človek z mäsa a kostí, človek s rovnakými radosťami, bolesťami, taký istý ako ktokoľvek iný. A možno preto, že zomrel mladý, vo veku 25 rokov. Ale možno tiež preto, že sa dokázal vzoprieť a ísť cestou, po ktorej možno ostatní túžili, len to nedokázali naplniť. A možno preto, že bohatým bral a chudobným dával. Alebo preto, že len kradol, ale neublížoval?

Nevedno.....Isté je, že sa zrodila legenda, ktorá nás sprevádza najskôr ústnym podaním, kde sa v básňach, piesňach, povestiach, rozprávkach rozpráva o silnom a živelnom Jánošíkovi, ktorý sa s pomocou čarov a fantázie stáva Jánošíkom rozprávkovým, s čarovnými schopnosťami. Neskôr, pri vstupe do literatúry, je podrobený zmenám. Predsa len, musí splňať predstavy národného hrdinu a tak sa stáva Jánošík romantickejší, idealizovanejší. Neskôr, keď už nebola potreba romantického hrdinu, ale hrdinu skôr bojovníka, neprikrášeného silného, nebojaceho sa mocnosti, avšak bez pomoci čarov, stáva sa takým.

Jánošík teda bol symbolom hrdinstva, nebojácnosti sa postaviť dobe, symbolom víťazstiev a slobody, symbolom slovanstva. Záber významov sa neustále mení, ako sa menia a vyvíjajú kultúrne a politické procesy. Čo však nemožno postave Jánošíka uprieť je to, že legenda o Jánošíkovi prekročila rámec folklóru, preformovala sa na mýtus, zakorenila sa v spoločenskom vedomí ako Slovákov, tak i Poliakov, ale aj Čechov, či Maďarov.

Podali sme tu obraz Jánošíka, ako je zakorenený v pamäti oboch národov. Popularita obrazu Jánošíka je slovenskej literatúre, hlavne v romantických rokoch obrovská, nedá sa porovnať s poľskou. Tá si Jánošíka neidealizovala, nespravila z neho národného hrdinu. A aj tak ostal Jánošík nesmrteľným aj poľskom spoločenskom vedomí, hlavne

v posledných rokoch. Sledovali sme život Jánošíka, od jeho narodenia, po jeho smrť, vytváranie Jánošíkovej tradície, premeny, funkcie, aké plnil v rozličných etapách svojho vývinu v literatúre, filme, piesňach, hudbe a kultúre.

O tom, či sa nám tu podarilo vytvoriť obraz Jánošíka v slovenskom a poľskom kontexte ste sa už mohli presvedčiť sami. A hoci sa o postavu Juraja Jánošíka zaujímali mnohí spisovatelia, básnici, maliari, režiséri, hudobní skladatelia stále zostáva pomerne neznámy. Veď určité životné etapy azda ani nikdy pre nedostatok prameňov, či už písomných alebo ústnych, nebudú odhalené. Jánošík tak ostáva opradený legendami a predsa nepochybniteľne reálne existujúci. Nielen v knihách, na plátne, divadelných doskách, filmoch ale hlavne v srdciach. Ako hrdina, ktorý si právom zaslúži miesto, ktoré mu vytvorila aj ľudová tradícia, tradícia, ktorá spojuje slovenský a poľský národ a svedčí o tom, že i cez isté jazykové odlišnosti sme si veľmi blízki.

LITERATÚRA

Knižné zdroje

ANTOLOVÁ, R. : *O zbojstve Juraja Jánošíka*. Banská Bystrica: Merkantil, spol. s r.o., 1 vyd., 2001. 56 s. ISBN: 80-85657-12-0.

FERKO, M. : Pravda o Jánošíkovi. *In* Historická revue, 2009, roč. XX, č. 9, 53 s.

GAŠPERÍKOVÁ, V.: *Povesti o zbojníkoch zo slovenských a poľských Tatier*. Martin: Neografia, 1. vyd., 1979. 360 s.

GAŠPERÍKOVÁ, V. : Od výskumu k syntéze(Ľudové tradície o zbojníkoch na poľsko-slovenskom pomedzí v spomienkach etnológa) *In*:Etnologické rozpravy, 2006 roč. 1, 68-77 s.

GOSZCZYNSKA, J. : *Mýtus o Jánošíkovi vo folklóre a slovenskej literatúre 19. storočia*. Bratislava: Interlingua, 1. vyd., 2003. 182 s. ISBN: 80-90-30-17-3.

HÚŠČAVA, A: O činnosti zbojníckych družín na Severovýchodnom Slovensku na konci XV. Stor. Bratislava: Slovenská akadémia vied, Bratislava, *In*: Historické štúdie II. r. 1956. 181 s.

KATUŠČÁK, D.: *Ako písať záverečné a kvalifikačné práce*. Nitra: Enigma, 4. vyd., 2007. 162 s. ISBN 978-80-89132-45-4.

KOČIŠ, J. : *Neznámy Jánošík*. Martin: Osveta, 1. vyd., 1986. 144 s.

KRIŽANOVÁ, Z.- HORVÁTHOVÁ, M. : *Juraj Jánošík*. Bratislava: Perfekt, 1. vyd.,2004. 110 s. ISBN: 80-8046-282-8.

MARTIN, J. : *Slávni zbojnícki kapitáni*. Bratislava: Epoque, 1. vyd.,1970. 260s.

MELICHERČÍK, A.: *Jánošíkovská tradícia na Slovensku*. Bratislava: Nakladateľstvo Slovenskej akadémie vied a umení, 1. vyd., 1952. 304 s.

MELICHERČÍK, A.: *Juraj Jánošík Hrdina protifeudálneho odboja Slovenského ľudu*. Bratislava: Osveta, 2. vyd., 1963. 180 s.

PETERKA, I: Jánošík /1935/ *In*: Cabadaj, P.: Jánošík vo filme, 1992. 33 s.

SROKA, A.S.: *Jánošík, pravdivá história karpátskeho zbojníka*. Bratislava: GORALINGA, 1.vyd. , 2009. 69 s. ISBN: 978-80-970042-1-7.

VOZÁR, L.: *Smernica č. 7/2009 o záverečných prácach*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2009.

Internetové zdroje

AUTOR NEUVEDENÝ: Jánosik odc 7 -13. In: TNTTorrent [online].2010. [cit. 2011-03-20]. Dostupné na internete: <<http://tnttorrent.info/torrent/98ce3914c1c946ad816965bd8c316e997426768d.html>>.

BOTTO, J: Smrť Jánošíkova. In.: Zlatý fond denníka SME 2008. [online].2008 [cit. 2011-03-20]. Dostupné na internete: <http://zlatyfond.sme.sk/dielo/85/Botto_Smrt-Janosikova/2>.

CIKKER, J: Juro Jánošík. In: Múzeum Jána Cikkera. [online]. 2005 [cit. 2011-03-08]. Dostupné na internete: <<http://www.jan-cikker.org/zivot-a-dielo/dielo/operu/juro-janosik.html>>.

ČESKOSLOVENSKÁ FILMOVÁ DATABÁZE: Jánošík(1921). In: Československá filmová databáze.[online]. 2001. [cit.2011-03-20]. Dostupné na internete: <<http://www.csfd.cz/film/161728-janosik/>>.

DANEČEK, T.: Návraty. Jánošík- Skanzen na filmovom plátne. In: Kinema. [online].2005 [cit. 2011-20-03]. ISSN 1336-4197. Dostupné na internete: <<http://www.kinema.sk/clanok.asp?id=19305>>.

DIVADLO NOVÁ SCÉNA: Na skle maľované. In: Nová scéna. [online].2005 [cit. 2011-03-18]. Dostupné na internete: <<http://www.novascena.sk/index.php?page=repertoryplay=7>>.

FERKO, M.: Jánošík-pravda alebo legenda. In: Dobrodruh. [online]. 2006 [cit. 2011-03-08]. Dostupné na internete: <<http://www.dobrodruh.sk/historia/janosik---pravda-alebo-legenda>>.

- GONDA, R. : Oravský zbojník Matej Tatarka: *In: Noviny ORAVA*. [online]. 2009 [cit. 011-03-08]. Dostupné na internete: <http://www.novinyorava.sk/?act=show&c_id=13023>.
- CHALUPKA, S: Junák. Zlatý fond denníka SME. [online]. 2007 [cit. 2011-03-19]. Dostupné na internete: <http://zlatyfond.sme.sk/dielo/227/Chalupka_Junak/1>.
- CHALUPKA, S.: Kráľohoľská. Zlatý fond denníka SME 2007. [online].2007 [cit. 2011-03-19]. Dostupné na internete: <http://zlatyfond.sme.sk/dielo/233/Chalupka_Kraloholska/bibliografia>.
- KINEMA: Jánošík. Pravdivá história- už čoskoro. *In: Kinema*. [online].2009 [cit. 2011-29-03]. Dostupné na internete:<<http://www.kinema.sk/clanok.aspx?id=31996> >.
- KRYZANOWSKI, J.: Tetmajer Kazimierz Przerwa. *In: Tatry*. [online]. 2001. [cit. 2011-03-19]. Dostupné na internete:<<http://z-ne.pl/t.haslo.5114.html>>.
- LAURENČÍK, J: Zbojník Jurošík. *In: Terchová pre všetkých, n.o.*[online].2009[cit. 2011-03-25]. Dostupné na internete: <<http://janosik.terchova-info.sk/vsetky-filmy/zbojnik-jurosik-1991/>> .
- LAURENČÍKOVÁ, K. : Jánošík. Pravdivá história. 2009. *In: Terchová pre všetkých, n.o.*[online].2009[cit.2011-03-28]. Dostupné na internete: <<http://janosik.terchova-info.sk/janosik-2009/>>.
- OVADIA, M: Janosik. *In: Storia medievale* [online].2009 [cit. 2011-03-25]. Dostupné na internete: <http://www.cinemedioevo.net/Film2/zbojnik_1976.htm#1954>.
- POVAŽSKÉ MÚZEUM V ŽILINE: Výstava Juraj Jánošík v slovenskom ľudovom umení. *In: Považské múzeum v Žiline*. [online]. [cit.2011-03-30]. Dostupné na internete: <<http://www.pmza.sk/janosik/sk/aktuality/vystava-jura-janosik-v-slovackiej-sztucze-ludowej>>.
- SLOVENSKÝ FILMOVÝ ÚSTAV: Ocenenia pre film Zbojník Jurko 1976. *In: Slovenská filmová databáza*. [online].2001[cit.2011-03-25].Dostupné na internete: <<http://www.sfd.sfu.sk/main.php?pof=192>>.
- STAVIARSKY, Š.: Zbojnícka družina Fera Hlavatého.*In :Korzár. SME*. [online].2003.[cit. 2011-03-08]. Dostupné na internete: <<http://korzar.sme.sk/c/4626466/zbojnicka-ruzinafe-do-rahlavateho.html>>.

ŠKOLSKÁ KNIŽNICA SGŽP: Jánošík bol popravený. *In: Školská knižnica SGŽP.* [online].2011 [cit. 2011-03-19]. Dostupné na internete: <<http://kniznica-sgzp.webnode.sk/news/juraj-janosik-bol-popraveny/>>.

TETMAJER, K.P.: Legenda o Janosikowej śmierci. *In: Kulturalna Polska.* [online].2010 [cit. 2011-03-19]. Dostupné na internete: <<http://przerwa-tetmajer.klp.pl/a-2157-6.html>>.

WORDPRESS: Basn-o-janosiku. *In: Wordpress.*[online]2010. [cit. 2011-03-19].Dostupné na internete: <<http://jarmila09.wordpress.com/2011/02/23/basn-o-janosiku/>>.

ZÁBORSKÝ, Jonáš: Jánošíkova večera. *In: Zlatý fond denníka SME 2009.* [online].2009 [cit. 2011-03-23]. Dostupné na internete: <http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1040/Zaborsky_Janosikova-vecera/bibliografia>.

ZOZNAM OBRAZOVÝCH PRÍLOH

Obr. 1 Zápis do matriky zo dňa 25. januára 1688

Obr. 2 Portrét Františka II. Rákoczyho

Obr. 3 Kaštieľ Vranovo

Obr. 4 Jánošík od Janka Alexyho 1957

Obr. 5 Drevorezba Jánošík

Obr. 6 Ján Slezáček ako Jánošík

Obr. 7 Dobový plagát k filmu Jánošík 1921

Obr. 8 Paľo Bielik ako Jánošík

Obr. 9 Foto z filmu Jánošík 1962/1963

Obr.10 Zbojník Jurko Viktora Kubalu

Obr.11 Foto zo seriálu Jánošík 1973

Obr. 12 Václav Jiráček

Obr. 13 Jánošíkova čiapka a valaška